

ΗΛΙΑΣ ΑΝΤ. ΒΟΥΛΓΑΡΑΚΗΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΣΜΟΣ

Ἀναζητώντας ἕνα σύγχρονο χριστιανικό λόγο

Ἐκδόσεις Ἄρμος

Η ΖΩΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΟΣΜΟ

‘Ο σύγχρονος κόσμος και ό προβληματισμός του χριστιανού

Ζούμε σέ μία καινούργια εποχή και τό νιώθουμε. Τό σήμερα δέν είναι μόνο διαφορετικό από τό χτές σάν μία νέα φάση σέ μία εξελικτική πορεία, αλλά σάν μία επανάσταση.

‘Ο άνθρωπος δέν είναι πιά ένας ανήλικος βασιλιάς πού χρειάζεται τό Θεό σάν κυβερνήτη γιά νά του δαμάξει τήν αναρχούμενη φύση, πάνω στήν όποία τόν έβαλε κάποτε έξουσιαστή και πού γιά χάρη του του τήν υπέταξε κάτω από τά πόδια του.

Σήμερα ό άνθρωπος έξουσιάζει τή φύση όλοένα και περισσότερο. ‘Η ύπoταξή της αυτή δέν γίνεται πιά μέ τή θρησκεία ή τή μαγεία, αλλά μέ τή γνώση. ‘Ο άνθρωπος συνειδητοποιεί τή δύναμή του. Νιώθει ότι ενηλικιώθηκε. Αυτόματα καταργεί τήν έπιτροπεία του Θεού, όχι όμως σάν μία επανάσταση του μικρού απέναντι στόν κηδεμόνα του, αλλά σάν μία πράξη αυτονόητη και φυσική.

‘Ο Θεός δέν βλασφημείται όπως στό παρελθόν, αλλά παραμερίζεται. ‘Η περιοχή τής μεταφυσικής εξαφανίζεται από τό όπτικό πεδίο του ανθρώπου.

‘Ο άνθρωπος άρκετά περίμενε αυτή τή στιγμή: τώρα πιά θέλει μόνος του νά φτιάσει τή ζωή του. ‘Εκείνο πού τόν άπασχολεί είναι τό παρόν και τό μέλλον. Τό παρελθόν μέ τήν παράδοση, τήν πείρα, τή σοφία, τίς παροιμίες, τά ήθη και έθιμα, τό μύθο, τή θρησκεία δέν τόν ενδιαφέρει. Κάποτε μάλιστα γιά τά θέματα τής ζωής του μεταβάλλονται σέ ένα κακό σύμβουλο. Τό διαπιστώνει συχνά στή μέθοδο εργασίας, στήν παραγωγή, στό εμπόριο, στήν έπιστήμη και σ’ αυτή άκόμη τήν εκπαίδευση. Ξεκινά μόνος του

καί ἀπροϋπόθετα —τουλάχιστον ἔτσι νομίζει— γιά νά φτιάσει τή ζωή του. Παντοῦ δοκιμάζει, τά πάντα δοκιμάζει. Κάνει σφάλματα, ἀλλά σημειώνει καί ἐπιτυχίες. Τά σφάλματά του δέν τά θεωρεῖ ἀμαρτήματα γιατί δέν ἔχει τήν πρόθεση νά πειράξει τό Θεό, ἀλλά νά πειραματισεῖ μέ τόν κόσμο του. Οἱ ἐπιτυχίες του, κάποτε ἀπίθανες καί καταπληκτικές, πάντως διαφορετικές ἀπό τό παρελθόν, γίνονται οἱ καινούργιοι του δάσκαλοι καί καθοδηγητές.

Ἔτσι, σιγά σιγά μορφώνεται ἕνας νέος κόσμος μέ ἐντελῶς δικά του κατηγορήματα. Ἡ τεχνική τό μαρτυρεῖ γιά τή διάσταση τῆς ἐπιφάνειας καί ἡ τέχνη γιά τή διάσταση τοῦ βάθους. Ὁ σημερινός κόσμος ἔχει τή δική του ἱστορία, τή δική του πείρα, τή δική του γλώσσα, τά δικά του σύμβολα.

Αὐτός ὁ κόσμος συναντᾷ τό Χριστιανισμό. Τόν βλέπει στήν ἐξωτερική του μορφή, μέ τόν ἀρχαιοπρεπή τρόπο διοίκησης, τή μεσαιωνική μορφή τοῦ τελετουργικοῦ, τά ξεπερασμένα ἔθιμα, τήν ἐκκλησιαστική τέχνη τοῦ παρελθόντος. Τόν βλέπει στόν κόσμο τῶν ἰδεῶν του μέ τήν ἀρχαία δογματική του διατύπωση, τήν παράδοση συμβολική του, τήν παρωχημένη γλώσσα του, τήν ἀλλοτινὴ θεματολογία του. Τόν βλέπει, ἀλλά δέν τόν καταλαβαίνει. Ἡ, ἂν τόν καταλαβαίνει, νομίζει ὅτι τόν καταλαβαίνει. Ἴσως κάποτε νά συγκινεῖται ἀπό αὐτόν, ἀλλά ἡ συγκίνησή του σπάνια ξεπερνᾷ τά ὄρια τῆς αἰσθητικῆς.

Ἔτσι ὁ Χριστιανισμός περιορίζεται. Περιορίζεται καί στό χῶρο καί στίς συνειδήσεις. Ἀπό κυρίαρχος πού ἦταν χθές μεταβάλλεται σέ «αἴρεση». Ὁ πιστός νιώθει δυσάρεστα. Τό χαρακτηριστικό ἐκεῖνο αἶσθημα τῆς νίκης πάνω στόν κόσμο δέν τόν κυριαρχεῖ. Ἄς τό ξαναφέρουμε στά ἄφτιά μας εἰπωμένο ἀπό ἕναν ἄγνωστο ἀπολογητὴ τοῦ 2ου αἰώνα: «Ἐγκέκλεισθαι μὲν ἡ ψυχὴ τῷ σώματι, συνέχει δέ αὐτὴ τὸ σῶμα· καὶ χριστιανοὶ κατέχονται μὲν ὡς ἐν φρουρᾷ τῷ κόσμῳ, αὐτοὶ δέ συνέχουσι τὸν κόσμον»¹. Ἡ πίστη του δέν κρίνει τόν κόσμο. Παύει νά ἔχει τό αἶσθημα ὅτι φέρνει ἕνα μήνυμα. Παύει νά εἶναι ἱεραπόστολος. Μιλᾷει ὄχι γιά νά κηρύξει, ἀλλά γιά νά δικαιολογηθεῖ. Βλέπει τόν κόσμο μέ δέος. Φοβᾷται περισσότερο τόν κόσμο παρά τό Θεό. Τό ἐρώτημα τοῦ Bonhoeffer ἂν εἶναι τώρα ἐποχὴ γιά νά σιωπήσει ὁ χριστιανός ἢ νά μιλήσει περισσότερο δέν ἔχει πιά γι' αὐτόν ὑπόσταση. Τό θέμα

¹ Ἐπιστολὴ πρὸς Διόγνητον 6,7/ΒΕΠ 2, 253,42.

βρίσκεται ἀλλοῦ, γιατί ὁ σημερινός χριστιανός οὔτε μέ τή σιωπή του, οὔτε μέ τό λόγο του ἔχει νά πεί σήμερα κάτι.

Ἡ προβληματική αὐτή πού ἐμφανίζεται στήν ἐπιφάνεια τῶν πραγμάτων συντελεῖται καί στή συνείδηση τῶν πιστῶν. Ὁ πιστός μας ἔχει χίλιες εὐκαιρίες νά ψαύσει τή μεταφυσική ἀγωνία τοῦ ἐκκοσμηκευμένου ἀνθρώπου. Συχνά μάλιστα τόν ἔχει ἀπέναντί του ὡς ἕναν καλόπιστο συνομιλητή, πού εἶναι πρόθυμος νά τόν ἀκούσει μέ τήν κρυφή ἀγωνία μιᾶς ἀπάντησης. Καί ὅμως ἡ συζήτηση καταλήγει σέ μιᾶ ἀποτυχία. Σέ κάποια ἀπό τίς ἀποτυχίες αὐτές συνειδητοποιεῖ ἐπί τέλους ὁ πιστός τήν ἀλήθεια, ὅτι δέν φταίει ὁ συνομιλητής του, ἀλλά αὐτός ὁ ἴδιος. Διαπιστώνει τήν φτώχεια του. Ξέρει ὅτι αὐτός φταίει, πού δέν μπορεῖ νά φέρει τό συνομιλητή του στό ὀριακό ἐκεῖνο σημεῖο, πού θά πει: συμφωνῶ ἀλλά δέν τά παραδέχομαι. Γιατί τό συμφωνῶ προϋποθέτει τήν ὑπαρξη μιᾶς κοινῆς κατηγορίας συλλογιστικῆς πού δέν ὑπάρχει. Ὁ ἕνας διαλέγεται ἐνῶ ὁ ἄλλος ἀποφαίνεται. Ὁ λόγος του ἐκφράζεται μέ συνθήματα. Τότε ὁ χριστιανός κάνει τή μεγάλη διαπίστωση, ὅτι ἡ πίστη του δέν τόν διακατέχει ὀλόκληρο, καρδιά καί μυαλό. Δέν μπορεῖ νά τήν ἐξηγήσει, γιατί κατά ἕνα ποσοστό τή ζεῖ τυπικά. Τότε τό ἐρώτημα τοῦ κόσμου γίνεται καί δικό του ἐρώτημα. Ἡ ἀπορία τοῦ κόσμου γίνεται καί δική του ἀπορία. Ἡ κρίση ἄρχισε. "Ὅλα, ὅσα μέχρι χθές παραδεχόταν, ἀντιμετωπίζουν τόν ἔλεγχό του. Γιά πολλά δέν βρίσκει νόημα. Κάποτε σέ κάποια ἀγωνιώδη στιγμή ὅλα γκρεμίζονται μέσα του. "Ἐνας ἄλλος πιστός, πού συμμερίζεται τήν ἴδια προβληματική μέ τόν προηγούμενο, δέν κάνει τό τελευταῖο αὐτό βήμα. Κάτι μέσα του τοῦ λέει ὅτι ὁ φταιχτής δέν εἶναι ὁ Θεός, ἀλλά ἡ ποιότητα τῆς πίστες του. Ζεῖ τότε συνεχῶς μέσα στό δράμα μιᾶς ἀντινομίας. "Ἄλλος πάλι, λιγότερο εἰλικρινής ἢ περισσότερο ἀδύνατος ἀπορρίπτει τόν ἐσωτερικό του διάλογο σάν νά ἦταν πειρασμός καί ἀρχίζει μιᾶ συμβατική ζωή, κάποτε μάλιστα γεμάτη χριστιανική δράση, πού στό βάθος εἶναι περισσότερο ἀκτιβισμός καί λιγότερο πνοή Θεοῦ.

Γιατί ὅλα αὐτά;

Ἡ αἰτία δέν εἶναι τόσο ἡ ἁμαρτία τοῦ κόσμου, ὅσο τό νέο καί διάφορο τοῦ κόσμου. Ἐνῶ ἡ πίστη γεμίζει τό εἶναι του, ταυτό-

χρονα όμως τή βιώνει μέσα από τό κοσμοειδωλο και τά κατηγορήματα μιᾶς ἄλλης ἐποχῆς. Οἱ νοητικές εἰκόνες πού χρησιμοποιεῖ και τά σύμβολα πού μεταχειρίζεται τά κατανοεῖ μέν, ἀλλά δέν τά αισθάνεται. Δέν ἐξεγείρουν μέσα του ὄλο ἐκεῖνο τό συναισθηματικό και νοηματικό πλοῦτο, πού ἐνωθε στό πρῶτο τους κίολας ἀντίκρουσμα ὁ παλαιός ἄνθρωπος. Ὁ Χριστός ὡς καλός ποιμήν γιά τόν ἀστό, πού πιθανῶς δέν εἶδε ποτέ του ἕνα κοπάδι, εἶναι ἴσως κατανοητός, ἀλλά ποτέ στό πλάτος και βάθος πού τό ἀντιλαμβάνονταν ὁ παλαιός ἄνθρωπος. Σήμερα πού τό συγκοινωνιακό δίκτυο εἶναι τόσο ἀνεπτυγμένο, και τό τεχνητό φῶς διάχυτο παντοῦ, πῶς μπορεῖ νά νιώθει ὁ σημερινός πιστός, αὐτό πού ἐνωθε ὁ παλαιός ἀδελφός του, ὅταν ἄκουγε ὅτι ἡ θρησκεία εἶναι ὁδός Θεοῦ και ὁ Χριστός τό φῶς τοῦ κόσμου;

Ἡ πίστη συνδεδεμένη σέ παλιά εἰκονολογικά ἢ νοηματικά σχήματα ἐμποδίζει τόν σημερινό πιστό νά τή δεχθεῖ «ἐξ ὅλης τῆς καρδίας και ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς και ἐξ ὅλης τῆς διανοίας και ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος» (Μάρκ. 12,30). Αὐτόματα ἡ πίστη του δέν τόν γεμίζει ὀλόκληρο και ἄρα δέν τόν διακατέχει. Ἀφοῦ περιορίστηκε μέσα στόν πιστό δέν εἶναι καθόλου παράξενο ὅτι περιορίστηκε και ἀπό τόν κόσμο.

Ἄς ἐξηγήσουμε τό παραπάνω μέ ἕνα ἀπλό ἀλλά καιριο παραδειγμα. Ἄς ρωτήσουμε τίμα και εἰλικρινά τόν ἑαυτό μας, τί σημαίνει ὅτι ὁ Χριστός ἐνανθρώπησε και ἔχυσε τό αἷμα του γιά μᾶς; Γιατί ἐμεῖς σωθήκαμε; Γιατί; Ὁ θεολόγος θά ἀπαντήσῃ ὅτι λυτρωθήκαμε ἀπό τίς ἁμαρτίες και ἔτσι δικαιωθήκαμε στά μάτια τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀπάντηση αὐτή στόν σημερινό ἄνθρωπο δέν σημαίνει τίποτε. Σήμαινε ὅμως πάρα πολλά στόν παλιό. Στήν ἐποχή πού οἱ δοῦλοι ἀποτελοῦσαν καθημερινό γεγονός ὅπως ἐπίσης ἡ ἀνθρώπινη λεία ἀπό πειρατές και ἡ ὄμηρεια ἀπό πολέμους, ἡ λέξη λύτρο, πού δινόταν γιά τήν ἐξαγορά τους, και ἡ λέξη λύτρωση εἶχαν μιά πραγματική ὑπόσταση. Συγχρόνως μέσα στόν κόσμο τῶν θυσιῶν οἱ λέξεις ἰλασμός και δικαίωση διατηροῦσαν τίς πραγματικές τους διαστάσεις, ὥστε ὁ τότε ἄνθρωπος νά μπορεῖ νά προσεγγίσει τό μυστήριο τῆς σωτηρίας. Μέ τά παραπάνω δέν πρέπει πάντως νά δημιουργηθεῖ ἡ ἐντύπωση ὅτι δινόταν μιά ἐξήγηση στό μυστήριο τῆς μεγάλης αὐτῆς χειρονομίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλά παρείχετο μιά δυνατότητα παραδοχῆς του.

Τό γεγονός τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν ἁμαρτία διά τοῦ Χριστοῦ δέν ἦταν δυνατό νά παρασταθεῖ μέ τό λόγο, ὅπως ἐξίσου τό ἴδιο συμβαίνει μέ πολύ πιό κοινά φαινόμενα, δηλαδή τήν ἀγάπη τῶν γονέων, τόν ἔρωτα, μέχρι καί αὐτή ἀκόμη τή γεύση ἑνός καρπού. Ὡστόσο ἔπρεπε ἡ σωτηρία νά ἐξηγηθεῖ κατά κάποιον τρόπο γιά τόν ἄνθρωπο ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ἔστω καί μέ τρόπο ἀναλογικά συμβατό μέ καταστάσεις ζωῆς τῆς τότε ἐποχῆς. Ἀπό τό σκεπτικό αὐτό προέρχονται οἱ τόσοι χαρακτηρισμοί τοῦ Ἰησοῦ. Ἔτσι γιά τόν κόσμο τῶν Ἑβραίων ἔχουμε τίς λέξεις: Μεσσίας, Ἐμμανουήλ, Χριστός· γιά τόν κόσμο τῶν Ἑλλήνων: Κύριος, καί γιά τούς δύο μαζί: ποιμήν, ὁδός, φῶς, ἄρτος, πύλη, κεφαλή, ζωή κ.λπ. Καμιά προσωνυμία δέν ταυτίζεται μέ τόν ἴδιο τόν Ἰησοῦ. Ὅλες εἶναι παρμένες ἀπό τίς θρησκευτικές ἢ κοσμικές ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων γιά νά δώσουν μέσα ἀπό αὐτές μιά διάσταση τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας. Ὅμως ὁ τότε πιστός μέσα ἀπό τήν πλησμονή αὐτή τῶν συμβόλων εἶχε τή δυνατότητα νά παραδεχθεῖ μέ τό νοῦ καί τήν καρδιά τό μυστήριο τῆς λύτρωσης, νά τόν γεμίσει, νά γίνῃ κήρυκός του, μάρτυρας ἀκόμη γιά τήν πίστη του.

Σήμερα ἔχουμε τήν πίστη σάν ἕνα παλιό χρυσό νόμισμα, πού ἐνώ διατηρεῖ τήν ἀξία του, δέν εἶναι ἄμεσα ἐξαργυρώσιμο. Καλούμεθα νά προχωρήσουμε σέ μιά ἐπανερμηνεία τῆς πίστεως. Ἄς μήν ξεχνᾶμε δέ ὅτι ὅσο κι ἂν αὐτό φαίνεται νέο, δέν εἶναι καθόλου πρωτοφανές. Ὅποιος διαβάζει προσεκτικά τήν Κ.Δ. ἔχει νά πεῖ πολλά γιά τήν κρίση, πού ἔφερε ἀκόμη σέ ρήξη τόν Παῦλο καί τόν Πέτρο, κατά τή μεταφορά τοῦ Εὐαγγελίου ἀπό τήν Ἰουδαία στά ἔθνη. Αἰῶνες ὀλόκληρους, μέ ἀγῶνες πού συντάραξαν τήν Ἐκκλησία, κράτησε ἡ προσπάθεια τῆς ἀναζήτησης γιά τήν εὔρεση τῆς κατάλληλης ὀρολογίας, ὥστε νά δοθεῖ ἡ δυνατότητα εἰσόδου τοῦ Χριστιανισμοῦ στόν ἑλληνικό χῶρο.

Τά σύμβολα δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά εἰκόνες τοῦ Θεοῦ καί τῆς δράσης Του μέσα στόν κόσμο. Σήμερα ὅμως, μετά ἀπό μιά μακρόχρονη σεβάσμια χρήση, ὅλοι μας ταυτίσαμε τίς εἰκόνες τοῦ Θεοῦ μέ τόν ἴδιο τό Θεό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι τό ἐπίθετο Χριστός, πού τό νιώθουμε πιά σάν τό κύριο ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ. Κάποιος, σχολιάζοντας τήν προσπάθεια αὐτή τῆς Ἐκκλησίας, ἰσχυριζόταν, χωρίς βέβαια νά ἔχει δίκιο, ὅτι ὁ Χριστιανισμός ἐξελληνίστηκε! Σήμερα βρισκόμαστε μπροστά σέ ἕνα νέο πέρα-

σμα μέ σκοπό νά συναντήσουμε τό σύγχρονο άνθρωπο καί νά του προσφέρουμε τή λύτρωση μέ έναν τρόπο πού νά είναι συμβατός μέ τά δικά του δεδομένα ζωής καί σκέψης. Ἡ προσπάθεια αὐτή δημιουργεῖ τή σημερινή κρίση πίστης, πού στήν οὐσία της ἀποτελεῖ μιά νέα νίκη τοῦ Θεοῦ πάνω στά διανοητικά καί ψυχικά μας εἶδωλα. Καλούμεθα νά ἀφήσουμε τίς εἰκόνες καί νά σταθοῦμε μπροστά στήν ἀμεσότητα τοῦ Θεοῦ.

Ἡ χριστιανική πρόταση στό σήμερα

Ἐπάρχει ἀπάντηση στό αἶτημα γιά ἐπανερμηνεία τῆς πίστης; Ἀσφαλῶς ναί. Τή λύση θά τή δώσει καί πάλι ἡ Ἐκκλησία μέ μιά ζωντανή θεολογία, πού θά ἐπανεύρει τόν προορισμό της, ἐπιστρέφοντας πάλι μέσα στήν Ἐκκλησία. Ἦδη ἡ προσπάθεια ἔχει ἀρχίσει. Ἄλλοι πρακτικά, ἄλλοι θεωρητικά προχωροῦν σέ λύσεις. Ἄλλοι τραβοῦν πρὸς τόν κόσμο, ἄλλοι ἀπομακρύνονται. Ἄλλοι συσχηματίζονται μέ τόν κόσμο, ἄλλοι τόν καταδικάζουν. Οἱ περισσότεροί ζητοῦν νά βροῦν μιά κοινή γλώσσα πού θά ξαναζωτανέψει τήν πίστη τους καί πού θά μπορέσουν ἔτσι νά τήν ἐξηγήσουν στόν κόσμο. Πολλές προσπάθειες ἔχουν γίνει στόν τομέα αὐτό. Σάν παραδειγμα σᾶς παρουσιάζω μιά ἀπό αὐτές.

Θά θυμόσαστε ἀσφαλῶς τόν ἀρχαῖο ἐκεῖνο ἑλληνικό μῦθο γιά τό χρυσόμαλλο δέρας. Ὅταν ὁ Ἰάσοντας σκότωσε τό δράκο πού τόν φύλαγε, πήρε τά δόντια του καί τά ἔσπειρε. Εὐθύς ξεπετάχτηκαν ἄνδρες ὄρμιοι, πολεμιστές. Γιά νά σωθεῖ ἀπό αὐτούς ἔριξε κρυφά μιά πέτρα ἀνάμεσά τους. Δημιουργήθηκε παρεξήγηση. Ὁ πόλεμος ἄρχισε. Σκοτώθηκαν μέχρι ἐνός.

Εὐτυχῶς πού οἱ ἄνθρωποι ἔρχονται στόν κόσμο μικροί. Μέσα σ' αὐτή τή θητεία τῆς συνεχοῦς ἀπασχόλησης πρὸς τό μικρό παιδί μαθαίνει κανεῖς κατά ἓνα φυσικό τρόπο τό κύριο γνῶρισμα τῆς ἀγάπης: τήν προσφορά.

Στό βάθος ἡ προσφορά αὐτή εἶναι μιά πτώχευση, μιά ἀπάργηση τοῦ ἑαυτοῦ μας. Ἀλλά μέσα σ' αὐτή τήν ἀπάργηση συναντᾶς τό μειδίαμα τοῦ ἄλλου ἀνθρώπου. Σοῦ ἀνοίγεται καί ἐνώνεσαι μέ αὐτόν. Σ' αὐτή τήν ἔνωση ξαναβρίσκεις τόν ἑαυτό σου πιό πλούσιο καί πιό δυνατό.

Ἡ ἀληθινή ἀγάπη εἶναι τό ξεπέρασμα τῆς ὑπαρξης μέσα ἀπό

τήν ἄρνηση τῆς ἴδιας τῆς ὑπαρξης, μιά κίνηση πρὸς τόν ἄλλο γιὰ τόν ἄλλο, μιά τάση πρὸς ἔνωση. Στὴν ἔνωση αὐτὴ ὄχι μόνο δέν χάνεται τὸ πρόσωπο, γιατί ἡ ἀγάπη τὸ προϋποθέτει, ἀλλὰ βρῖσκει τὸ νόημά του καὶ ἀνθεῖ. Κάτω ἀπὸ αὐτὴ τὴ σκοπιὰ μπορεῖ ὁ σημερινός πιστός νά καταλάβει ἀναλογικά τὸ μυστήριο τῆς Ἀγίας Τριάδας. Ἡ τέλεια ἀμοιβαία ἀγάπη τῶν τριῶν Προσώπων τὰ ὀδηγεῖ σέ μιά ἀσύγχυτη μεταξύ τους ἔνωση, τὴ μονάδα.

Ἀντίθετα ἐκεῖ πού δέν ὑπάρχει ἀγάπη, ὑπάρχει τὸ χάος. Ὁ ἐγωισμός, μέσα στὸν ὁποῖο εἶδε ἡ Ἐκκλησία μας τὴν κατεξοχὴν ἔκφραση τοῦ κακοῦ, εἶναι στὸ βάθος του μιά μορφὴ ἀγάπης διάστροφης. Στὸν ἐγωιστὴ ἡ ἀγάπη ἔχει ἀνάδρομη φορὰ. Δέν εἶναι μιά κίνηση πρὸς τὰ ἔξω, ἀλλὰ πρὸς τόν ἑαυτό του. Εἶναι μιά ψευδοαπάρνηση, πού δημιουργεῖ μιά ψευδοένωση, δηλαδή τὴ μόνωση. Ὁ ἐγωιστὴς δέν ἀντικρούζει τὸ διπλανό του ὡς μιά ὑπαρξη, γιὰ τὴν ὁποία ὑπάρχει καὶ πρὸς τὴν ὁποία τείνει, ἀλλὰ ὡς ἕναν ξένο, πού ἐπιζητεῖ νά τόν ἐκμεταλλευθεῖ, νά τόν ἀπορροφήσει. Γιὰ τόν ἐγωιστὴ ὁ διπλανός του ἀπὸ πρόσωπο γίνεται πράγμα. Στὴ σημερινὴ ἐποχὴ, πού ὁ ἄξονας Θεός-ἄνθρωπος ἔσπασε καὶ τὸ παγκόσμιο κέντρο μεταφέρθηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ στὴ γῆ, ἀπὸ τὸ Θεὸ στὸν ἄνθρωπο, τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἐγωισμοῦ εἶναι πιὸ εὐδιάκριτα. Ὁ ἄνθρωπος ἔγινε ἀντικείμενο. Αὐτὸ δέν εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ σύγχρονου τεχνοκρατικοῦ πολιτισμοῦ, μιά πονηρὴ δικαιολογία πού μεταθέτει τὴν εὐθύνη, ἀλλὰ τῆς χρησιμοθηρικῆς ἀντίληψης τοῦ χειραφετημένου ἀνθρώπου. Ταυτόχρονα ὁ ἄνθρωπος μένει μόνος. Ἡ μόνωση εἶναι ἡ ἀρρώστεια τῆς ἐποχῆς μας. Ἐνῶ ὑπάρχει διάλογος δέν ὑπάρχει συνεννόηση. Ἡ κοινὴ γλώσσα χάθηκε. Οἱ σχολιαστὲς τῆς ἐποχῆς μας θυμοῦνται τὸν πύργο τῆς Βαβέλ.

Ἄν πάντως ὁ σημερινός ἄνθρωπος δέν ξέρει νά ἀγαπᾷ, ἀναζητᾷ τὴν ἀγάπη, θέλει νά τὸν ἀγαποῦν. Στὴν ἀγωνιάδῃ αὐτὴ ἀναζητήσῃ του προσφέρεται σάν ἀπάντηση τὸ μυστήριο τῆς Ἐνσάρκωσης καὶ τοῦ Σταυροῦ κάτω ἀπὸ τὴ μορφὴ τῆς ἀγάπης. Ἡ χειρονομία αὐτὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο εἶναι μιά συνεπὴς ἐκδήλωση τῆς πλησμονῆς τῆς ἀγάπης Του. Ὁ Θεὸς συγκαταβαίνει γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἐξομοιοῦται μέ αὐτόν. Ἡ Καινὴ Διαθήκη χρησιμοποιοεῖ ἕνα πλῆθος ἀπὸ λέξεις γιὰ νά ἐκφράσει τὴ συγκατάβαση αὐτὴ. Ὁ Χριστὸς φτώχεψε, «ἐκενώθη», ἔγινε δοῦλος, ἔγινε κατάρα. Τέλος ἡ ἀγάπη Του κορυφώνεται μέσα στὴν ἴδια τὴ

σταυρική θυσία. 'Αποτέλεσμα είναι ή ένωση του μέ τον άνθρωπο. Καί αυτή έγινε στο πρόσωπο του 'Ιησοῦ από τή Ναζαρέτ, αλλά και στο πρόσωπο του καθενός από ἐμᾶς, πού θά δεχθοῦμε τή χειρονομία αὐτή τῆς ἀγάπης Του. Μέ τήν ἀγάπη Του ἔχει ταυτιστεῖ μέ μᾶς, ὅπως ή μάνα μέ τό παιδί της, ἔστω κι ἂν αὐτό τήν ἀρνεῖται. Στήν ἐπιστροφή ὅμως του ἀσώτου —μέσα στήν ἀμοιβαιότητα τῆς ἀγάπης θά ἀντίσει ή ένωση— ὁ ἄσωτος θά σωθεῖ, θά ξαναγίνει πρόσωπο.

'Η ἀγάπη του Θεοῦ δέν ἔχει κανένα στοιχείο ἐγωισμοῦ, ὅπως μπορεῖ νά συμβαίνει μέ τον άνθρωπο. 'Ο Θεός προσφέρεται χωρίς νά ἀπαιτεῖ. Φθάνει κάποτε νά κρύβει και αὐτή τήν ἴδια Του τήν πρόθεση. 'Ενα πατερικό κείμενο ἐρμηνεύει τό κορύφωμα τῆς ἀγάπης του Θεοῦ μέσα στή θυσία κατά ἕνα συγκλονιστικό τρόπο. Τό ἀναφέρουμε περιληπτικά. 'Ισχυρίζεται ὅτι ή θυσία του 'Αβραάμ δέν είναι μόνο ἕνας τύπος, ἀλλά κάτι παραπάνω. Βάζει ὁ Θεός τόν 'Αβραάμ νά θυσιάσει τό γιό του, ὥστε ὅταν ἀργότερα ὁ ἴδιος ἐπαναλάβει τήν πράξη αὐτή, νά μή φανεῖ ὅτι χαρίζεται στους ἀνθρώπους, ἀλλά τό κάνει ἀπό καθήκον και ὑποχρέωση ἀπέναντι στοῦ κατόρθωμα του ὁμοίου του!

'Ανατριχιάζει ὁ ἄνθρωπος και καταπλήσεται μπροστά σ' αὐτό τό μέγεθος τῆς ἀγάπης του Θεοῦ, στοῦ μυστήριου τῆς σωπῆς Του, στήν ἀποφυγή μᾶς κοσμικῆς ἐκμετάλλευσης τῆς θυσίας του γιου Του. 'Από ἐδῶ ξεκινᾷ ή ἀπάντηση στήν ἀγωνία αὐτοῦ πού Τόν ἀναζητᾷ και δέν Τόν βρίσκει. Είναι ἀλήθεια ὅτι δέν ἀποξενώνει ὁ ἄνθρωπος τό Θεό, ἀλλά ὁ Θεός ἀπομακρύνεται ἀπό τον ἄνθρωπο, χωρίς νά ἀποξενώνεται, γιά νά τον βοηθήσει νά γίνει θεός. Μέσα ἀπό τή συμπεριφορά αὐτή του Θεοῦ ὁ 'Ορθόδοξος μπορεῖ νά δεῖ θετικά τή σημερινή μορφή του κόσμου. 'Ο Θεός δίνει στόν ἐνηλικιωθέντα ἄνθρωπο περισσότερη πρωτοβουλία. 'Αποσύρεται ἀπό ἐκεῖ πού ἄλλοτε τόν συναντοῦσε. 'Η ἀπομάκρυνση αὐτή, ὑπαγορευμένη ἀπό τήν ἀγάπη, γίνεται γιά τον ἄνθρωπο τόν ὑποχρεώνει σέ μιά ὠρίμανση. Στήν πορεία αὐτή ὑπάρχει μιά κρίση, ή κρίση πού δοκιμάζει ὁ ἐφηβος ὅταν ὁ πατέρας του ἀναθέτει τίς εὐθύνες του. 'Η σχέση μέ τήν παλιά μορφή ὑποχωρεῖ, ὥστόσο ή νέα σχέση κερδίζει σέ βάθος. 'Ο σημερινός ἄνθρωπος χάνει τό Θεό στόν οὐρανό, γιά νά τον ξανασυναντήσει ὅμως πιό βαθιά και πιό ὄρμα μέσα του.

'Ο σημερινός ὀρθόδοξος πιστός μέ τήν ἐρμηνεία αὐτή γιά τήν

πίστη του και για τόν κόσμο ξαναβρίσκει τόν έαυτό του. Νιώθει, ότι μπορεί μέ όλη του τήν ύπαρξη νά τή δεχθει. Κοιτάζει τόν κόσμο όχι πιά μέ δέος. Γνωρίζει τό νόημά του και γι' αυτό τόν κατέχει. Δέν τόν φοβάται πιά, αλλά τόν αγαπά. Καί ή αγάπη αύτή τόν κινεί πρός τόν κόσμο για νά τόν αποδεχθει, νά τόν συμφιλιώσει μαζί του. Μπορεί πιά νά μιλήσει, γιατί έχει κάτι νά πει και αυτό είναι, ότι ό κόσμος ζει μέσα στην αγάπη του Θεού.

Η ΑΝΑΝΕΩΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Τά τελευταία χρόνια γίνεται συχνά λόγος για τήν ανανέωση τῆς Ἐκκλησίας. Τό θέμα ἠλεκτριζει τά πνεύματα. Πολλοί εἶναι ἐκεῖνοι πού ἐγγράφουν σ' αὐτό πολλές ἐλπίδες, ἐνῶ ἄλλοι τό ἀντικρῦζουν μέ πολύ σκεπτικισμό, γιά νά μήν ποῦμε φόβο. Γιά τούς πρώτους τό θέμα αὐτό ἀποτελεῖ αἶτημα τῆς ἐποχῆς μας, ἐνῶ γιά τούς δεύτερους συνιστᾷ πειρασμό τῶν καιρῶν μας.

Μιά μεγάλη μερίδα ἀπό τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, πού βρισκεται πολλά χρόνια τώρα σέ κατάσταση μειοδοσίας ἀπέναντι στή σωστή χριστιανική ζωή, ἀπαιτεῖ τήν ἀνάληψη μεταρρυθμίσεων. Ἡ μερίδα αὐτή προβάλλει ὡς δικαιολογία, γιά τήν ἀπό μέρους τῆς χαλαρή σχέση μέ τήν Ἐκκλησία, τήν ἔλλειψη αὐτῶν τῶν μεταρρυθμίσεων. Μιά ἄλλη ἐπίσης μερίδα, πού ἐνδιαφέρεται γιά τήν Ἐκκλησία καί συγχρόνως συμεριζεται τό αἶτημα τῆς προηγούμενης ἢ ὄλων τῶν ἄλλων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἔπαψαν νά μιλοῦν γιατί δέν ἐνδιαφέρονται πιά γιά τήν Ἐκκλησία, πιστεύει ὅτι εἶναι καιρός νά αἰσθανθεῖ ἡ Ἐκκλησία καί πάλι τή γόνιμη ὠδίνη τῆς δημιουργικῆς ἀναπροσαρμογῆς τῆς στήν ἐποχή μας γιά νά «μορφώσει» καί πάλι «Χριστόν» (Γαλ. 4,19) σέ ὅσους ἀποτελεῖ ἀνάμνηση ἢ στούς ἄλλους πού τόν ἔχουν λησμονήσει. Τέλος, μία τρίτη μερίδα ζηλωτῶν χριστιανῶν νομίζει ὅτι τό αἶτημα τῶν πρώτων γιά ἀνάληψη μεταρρυθμίσεων ἀποτελεῖ κενή πρόφαση καί θεωρεῖ ὅτι ἡ προθυμία τῶν προηγούμενων γιά ἀνανέωση εἰσάγει τήν Ἐκκλησία σέ μία περιπέτεια χωρίς προηγούμενο.

Ὁ λόγος καί ὁ ἀντίλογος πάνω στό θέμα τῆς ἀνανέωσης, ἄσχετα ἀπό τά πραγματικά του αἷτια πού τόν προκάλεσαν, ἀνεξάρτητα ἀπό τίς ἀφορμές πού τόν ὑποδαυλίζουν καί πέρα ἀπό τίς καλές ἢ κακές ἀπόπειρες πού ἔγιναν, δέν εἶναι ὑπερβολικό ἄν ἰσχυριστοῦμε ὅτι ἀποτελεῖ στίς ἡμέρες μας ἕνα ἀπό τά μεγαλύ-

τερα σύγχρονα ἐκκλησιαστικά προβλήματα, τὰ ὅποια ταράσσουν τὴς συνειδήσεις τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ κατάσταση αὐτὴ ἀποτελεῖ πρόκληση καὶ ἐπιβάλλει βαρὺ χρέος στὴ θεολογικὴ σκέψη — ἡ ὁποία αἰσθάνεται τὴν ὑπόστασίν της ἄρρηκτα συνδεδεμένη μετὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ της ὡς τὴ βασικὴ «θεραπεία» τῆς στοῦ πνευματικοῦ ἔργου πού ἐπιτελεῖ— νὰ δώσει τὴν παρουσία τῆς σ' αὐτὸ τὸ διάλογο.

Τὸ θέμα πού μᾶς ἀπασχολεῖ εἶναι ἐκτεταμένο, ὥστε νὰ μὴν εἶναι δυνατό νὰ ἐρευνηθεῖ ἐδῶ ἀπὸ ὅλες τὶς πλευρῆς. Ἔτσι τὰ ὅσα θὰ ἀκολουθήσουν περιορίζονται στὴν ἔκθεση δύο θεμάτων. Καταρχὴν θὰ ἀναφερθοῦμε σὲ ὀρισμένες λανθασμένες προσπάθειες πού ἔγιναν γιὰ τὴν ἀνανέωση τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴ συνέχεια θὰ ἐρευνήσουμε τὴ δυνατότητα ἀνανέωσης τῆς Ἐκκλησίας, κυρίως σὲ σχέση μετὰ τὴν ἔννοια τῆς ἀνανέωσης καὶ σὲ σχέση μετὰ τὰ κριτήρια πού πρέπει νὰ συντρέχουν γι' αὐτή.

Πρὶν προχωρήσουμε στὴν πραγμάτευση τοῦ θεματός μας θεωροῦμε χρήσιμο νὰ ἀφιερῶσουμε μερικές προτάσεις γιὰ τὴν ἐπιλογή τοῦ ὅρου «Ἀνανέωση».

Εἶναι γεγονός ὅτι τόσο στὸν προφορικὸ λόγο ὅσο καὶ στὸν γραπτὸ δὲν ἔχει ἐπικρατήσει μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων ἐνιαία ὀρολογία πάνω στοῦ θέμα πού συζητᾶμε. Ἀπὸ πολλοὺς πολλοὶ καὶ ποικίλοι ὅροι χρησιμοποιοῦνται ἢ προτείνονται γιὰ καθιέρωσή τους. Μερικοὶ προτιμοῦν σύγχρονους ὅρους, ὅπως προσαρμογή, ἐκσυγχρονισμός κ.λπ., ἄλλοι πάλι ἀναζητοῦν σχετικούς ὅρους ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη, ὅπως «ἀνακαινώση», «μεταμόρφωση», «συμμόρφωση» κ.λπ.

Θεωροῦμε, ὅτι κανένας ἀπὸ τοὺς ὅρους πού προτείνονται δὲν ἀποδίδουν σωστά τὸ νόημα τοῦ θέματος πού ἐξετάζουμε, ἐπειδὴ ὅλοι τους δὲν ἀναφέρονται κυρίως στὴν Ἐκκλησία. Πράγματι οἱ μὲν σύγχρονοι ὅροι ὑπογραμμίζουν περισσότερο τὴν πραγματικότητα τοῦ κόσμου, ἐνῶ ὅσοι προτείνονται ἀπὸ τὴν Κ. Διαθήκη ἀναφέρονται ἀποκλειστικά στὸν ἄνθρωπο. Ὅσα ρήματα συναντᾶμε ἀπὸ τὴν Κ. Διαθήκη, ὅπως «ἀναγεννᾶν» (1 Πέτρο. 1,3-23), «ἀνακαινίζειν» (Ἐβρ. 6,6), «ἀνακαινοῦσθαι» (2 Κορ. 4,16 Κολ. 3,10), «ἀνανεοῦσθαι», (Ἐφ. 4,23), «μεταβάλλεσθαι» (Πράξ. 28,6), «μεταμορφοῦσθαι» (Ῥωμ. 12,2 2 Κορ. 3,18), «μετασχηματίζειν» (2 Κορ. 11,13 Φιλ. 3,21), «συμμορφίσεσθαι» (Φιλ. 3,10) κ.λπ., ἔχουν ὅλα τοὺς ὑποκείμενο τὸν ἄνθρωπο καὶ ὄχι τὴν Ἐκκλησία.

Ἡ διαπίστωση αὐτὴ ὀδηγεῖ ὑποχρεωτικά στὴν ἐπιβολὴ «ἔξω-θεν» ὄρου, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καὶ τῆ συνεχῆ χρήση μπορεῖ νὰ προσλάβει τὸ ὀρθὸ ἐκεῖνο περιεχόμενο, τὸ ὁποῖο θὰ ἀνταποκρίνεται στὸ νόημα τοῦ θέματος πού ἐξετάζουμε. Ἐπειδὴ θεωροῦμε ὅτι ἡ λέξη «ἀνανέωση» ἔχει τὰ σχετικὰ προσόντα νὰ ἐξελιχθεῖ στὸν ὄρο πού ἐπιθυμοῦμε, τὴν υἱοθετήσαμε.

Α) ΛΑΝΘΑΣΜΕΝΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΑΝΑΝΕΩΣΗΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Στὴ νεώτερη ἱστορία τοῦ τόπου μας καὶ εἰδικότερα στὶς τελευταῖες δεκαετίες πολλές προσπάθειες ξεκίνησαν μὲ ἐπίγνωση ἢ ἀνεπίγνωση, φανερά ἢ ἀφανῶς, γιὰ νὰ δώσουν νέα ζωὴ στὴν Ἐκκλησία καὶ νὰ τὴν καταστήσουν γιὰ τὸν κόσμον πιὸ «ἐλκυστική». Οἱ προσπάθειες αὐτές ἐκκινούσαν κατὰ κανόνα ἀπὸ ἀγαθὰ κίνητρα καὶ ὑπηρετήσαν τὴν ὑπόθεση τῆς ἀνανέωσης τῆς Ἐκκλησίας μὲ διαφορετικὸ τρόπο ἢ καθεμίᾳ, τόσο ὡς πρὸς τὴν πνευματικὴ προέλευσή τους, ὅσο κι ὡς πρὸς τὴν ἐπίδραση πού ἄσκησαν ἢ ἐξακολούθουν νὰ ἄσκοῦν. Ὡς πρὸς τὴν πνευματικὴ προέλευση τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι οἱ φορεῖς τους ἀκολούθησαν συνειδητὰ ἢ ἀνεπίγνωστα, ἀπειθείας ἢ ἔμμεσα, ξένα πρότυπα. Ἡ ἀπειθείας υἱοθέτηση ξένων προτύπων ὀφείλεται στὰ πνευματικά ἢ θεολογικά ρεύματα πού ἐπικρατοῦσαν στὴν Εὐρώπη, κυρίως κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ μεσοπολέμου. Ἡ ἔμμεση υἱοθέτηση ὀφείλεται στὸν ἐπηρεασμὸ πολλῶν ἀπὸ θέσεις ἑλληνικῶν, θεολογικῶν κ.λπ. συγγραμμάτων, τῶν ὁποίων οἱ συγγραφεῖς εἶχαν ἤδη δεχθεῖ ξένη ἐπίδραση. Οἱ ὑπόλοιπες προσπάθειες, πού ἀναπτύχθηκαν σὲ ἀντίθεση πρὸς τίς παραπάνω δὲν ὑπῆρξαν στὴν οὐσία τους δημιουργικές. Περιορίστηκαν μόνο στὸ νὰ ἀντικρούσουν τίς ἀπόψεις τῶν ἀντιθέτων, γεγονός τὸ ὁποῖο κατέληξε στὴν ἀρνητικὴ ἐπανάληψη τῶν θέσεων τῶν πρώτων, σὰν ἐκμαγεῖο, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ υἱοθετήσουν ἀνεπίγνωστα τίς ξένες ἀπόψεις.

Ἄν καὶ ἡ πνευματικὴ προέλευση τῶν παραπάνω προσπαθειῶν εἶναι λίγο πολὺ μονοσήμαντη, ἡ ἔκθεση καὶ κατὰταξὴ τους δὲν

είναι τόσο εύκολη. Τοῦτο ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι ἀπό τή μιά μεριά δέν ὑπῆρξε ἐνιαία πηγή ἀπό τήν ὁποία ἀντλήσαν οἱ παραπάνω προσπάθειες καί ἀπό τήν ἄλλη συνέβη οἱ θέσεις τῶν ξένων θεωριῶν νά μή διαθλαστοῦν στό πρίσμα τῆς ὀρθόδοξης πίστεως, ἀλλά στόν ἀσυνείδητο τρόπο βίωσης τῆς ὀρθόδοξης ζωῆς. Συνέπεια αὐτοῦ εἶναι ὅτι ἡ πνευματική προέλευση τῶν παραπάνω προσπαθειῶν εἶναι συγκεχυμένη ἤ, μέ ἄλλα λόγια, δέν ἐκφράζεται μέ καθαρούς καί σαφεῖς τύπους. Τοῦτο μᾶς ὑποχρεώνει νά μὴν ἐπιχειρήσουμε τήν περιγραφή τους, ἀλλά νά περιοριστοῦμε στήν ἐκθεση ὀρισμένων εἰδῶν ἀπό τίς λανθασμένες αὐτές προσπάθειες πού ἀπέβλεπαν στήν ἀνανέωση τῆς Ἐκκλησίας, στίς ὁποῖες μποροῦν νά ἐνταχθοῦν καί οἱ ἀντίστοιχες προσπάθειες πού ἔγιναν στήν Ἑλλάδα.

1. Η ΕΚΛΟΓΙΚΕΥΣΗ ΤΗΣ ΠΙΣΤΗΣ

Μέ τόν ὄρο «ἐκλογίκευση τῆς πίστεως» δέν νοοῦμε τή χρησιμοποίηση τοῦ λόγου ἀπό μέρος τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλά τή μονόπλευρη, γιά νά μὴν ποῦμε μονιστική, ἀνάπτυξη τοῦ περιεχομένου του μέσω λογικῶν κατηγοριῶν καί ἀρχῶν. Μέ ἄλλα λόγια τόν ἐκβιασμό τοῦ καθολικοῦ φαινομένου τῆς ἀλήθειας γιά νά ταυτιστεῖ ἢ τό λιγότερο νά παρασταθεῖ μέ τόν τελευταῖο σπόνδυλο τῆς δημιουργίας, τόν ἄνθρωπο, καί μάλιστα μέ μιά μόνη ἐκφρασή του, τό λόγο.

Ὁ κίνδυνος πού διατρέχει ἡ Ἐκκλησία ἀπό τήν ἐκλογίκευση τῆς πίστεως ἔχει ἤδη ἐπισημανθεῖ ἀπό τήν ἐποχή τοῦ ἀπ. Παύλου. Ἐάν καί ὁ ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν πού ἔγινε «τοῖς ἀνόμοις (δηλ. στούς ἐθνικούς πού δέν γνώριζαν τό μωσαϊκό νόμο) ὡς «ἄνομος» (1Κορ. 9,21) χρησιμοποίησε τήν ἑλληνική σοφία, ὡστόσο ὡς «ἐννομος Χριστῷ» διατήρησε τή σαφή διάκριση μεταξύ τοῦ περιεχομένου τῆς πίστεως καί τῆς ἀνθρώπινης σοφίας, ὡστε νά λέγει: «Οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου (εὐαγγελίζεσθαι) ἵνα μή κενωθῇ ὁ σταυρός τοῦ Χριστοῦ» (1Κορ. 1,17).

Ἡ ἐκλογίκευση τῆς πίστεως γιά τήν ὁποία μιλάμε ἔχει πάρει στή διαδρομή τῆς ἱστορίας πολλές μορφές. Ἐδῶ θά περιοριστοῦμε στήν ἐκθεση τριῶν μόνο ἀπό αὐτές: α. Τή σύζευξη τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως μέ τή φιλοσοφία. β. Τήν παρουσίαση τῆς πίστεως ὡς

χριστιανικής κοσμοθεωρίας, καί γ. Τή συνάρτηση Ἐκκλησίας καί ιδεολογίας.

α. Ἡ πίστη ὡς φιλοσοφία

Ἐδῶ δέν πρόκειται νά μποῦμε στή γενικότερη προβληματική γιά τόν τελικό προορισμό τῆς φιλοσοφίας ἢ τή σχέση της μέ τά φιλοσοφικά συστήματα ἢ τήν παρουσίαση τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπό μέρους τῶν ἐλλήνων Πατέρων ὡς φιλοσοφίας ἢ τέλος τή διαμόρφωση τῆς ρωμαιοκαθολικῆς θεολογίας κατά τό Μεσαίωνα μέ τόν ἀριστοτελικό τρόπο σκέψης. Θά περιοριστοῦμε κυρίως στήν παρουσίαση δύο περιπτώσεων, πού εἶναι ἀρκετά γνωστές στήν ἐλληνική πραγματικότητα.

Ι. Ἡ συσχέτιση Χριστιανισμοῦ καί Ἰδεαλισμοῦ

Στά μεταπολεμικά χρόνια, ὅταν ἡ χριστιανική ἡγεσία τῆς πατριδας μας βρισκόταν σέ μάχη μέ τόν ὕλισμό, εἴτε κάτω ἀπό τή μορφή τῆς θεωρίας εἴτε κάτω ἀπό τή μορφή τῆς πράξης, συχνά ἐπιχειρήθηκε νά συνταυτιστεῖ ὁ Χριστιανισμός μέ τήν ἀντίθετη φιλοσοφική κατεύθυνση πρὸς τόν ὕλισμό, δηλαδή τόν Ἰδεαλισμό. Ἄν καί ἡ συνταύτιση αὐτή δέν ἔγινε μέ συνέπεια, ἀλλά εἶχε μᾶλλον νομιναλιστικό χαρακτήρα, καί υἱοθετήθηκε λίγο πολύ χωρίς τή γνώση τοῦ περιεχομένου τοῦ Ἰδεαλισμοῦ ὡς φιλοσοφήματος, ὥστόσο προσέφερε κακές ὑπηρεσίες στήν Ἐκκλησία. Κι αὐτές ἦταν πολλές. Ὁ ὑπερτονισμός, πού δόθηκε στή γινώσκουσα συνείδηση ὡς καθοριστικῆς ἀρχῆς γιά τήν ἐξ ἀντικειμένου πραγματικότητα, εἶχε ὡς συνέπεια τόν ἐξυποκειμενισμό τῆς πίστεως καί τήν ἐξατομίκευση τοῦ μέλους τῆς Ἐκκλησίας. Ἀποτέλεσμα τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ἦταν ἡ μείωση τῆς ἔννοιας τῆς κοινωνίας τῶν πιστῶν μέ συνέπεια τήν ὑποτόνιση τῆς Ἐκκλησίας ὡς τοῦ κύριου φορέα τῆς σωτηρίας. Ἡ παρατηρούμενη στίς ἡμέρες μας ἔλλειψη ὀρθοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος καί μάλιστα μεταξὺ τῶν παραπάνω πού ζοῦν συνειδητά τή χριστιανική ζωὴ δέν εἶναι ἄσχετη μέ τήν τάση πού ἐκδέχεται τήν πίστη ὡς φιλοσοφία.

Μιά ἄλλη συνέπεια τοῦ ὑπερτονισμοῦ τῆς γινώσκουσας συνεί-

δησης ως καθοριστικῆς ἀρχῆς γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ἐξ ἀντικειμένου πραγματικότητος ἦταν ἡ παραγνώριση τοῦ ρεαλιστικοῦ χαρακτήρα τῆς πίστης μέ ἐπακόλουθο τῆ συρρίκνωση στή συνείδηση τοῦ πιστοῦ τῆς πραγματικῆς ὑπόστασης τοῦ κόσμου. Τό ἀποτέλεσμα ἦταν νά ὑπογραμμισθεῖ ἰδιαίτερα ἡ ἀνεσιότητα τῆς Ἐκκλησίας καί νά κατανοηθοῦν λανθασμένα οἱ ἀνάγκες τοῦ πραγματικοῦ ἀνθρώπου. Ἀκόμη πῖο πέρα ἡ σφαιερῆ αὐτῆ ἀντιμετώπιση τοῦ γήινου ἀποστέρησε τὴν Ἐκκλησία ἀπό τό ὀρθό ἐκεῖνο κριτήριό γιὰ νά ἀντιμετωπίσει μέ ἐπιτυχία τὴν ἀπό μέρους τῆς πολεμικῆς κατὰ τοῦ ὑλισμοῦ, καί ταυτόχρονα τὴν ὀδήγησε νά τοποθετηθεῖ ἐναντίον του μέ ἓναν ἐντελῶς στειρο ἀρηνητισμό.

II. Ἡ συσχέτιση Χριστιανισμοῦ καί ἀξιοκρατίας

Ἀνάλογη τάση μέ τὴ συσχέτιση Χριστιανισμοῦ καί Ἰδεαλισμοῦ, ἀλλὰ ἀπό διαφορετικὴ ἀφετηρία προϋποθέσεων, εἶναι ἡ τάση τῆς παρουσίας τοῦ Χριστιανισμοῦ κυρίως μέσα ἀπὸ τὴν καθιερωθεῖσα φιλοσοφία τῶν ἀξιῶν τοῦ Max Scheler. Ἄν ὁ Ἰδεαλισμός ἐγκαθιδρύει τὴν τάξη τῶν ἰδεῶν καί ἀπευθύνεται, κατὰ συνέπεια, στό λόγο, ἡ ἀξιοκρατία εἰσάγει τὴν τάξη τῶν ἀξιῶν μέ συνέπεια νά ἀποτείνεται στό συναίσθημα. Τό ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφίας τῶν ἀξιῶν συλλαμβάνεται μέν ἀπὸ τὴ νόηση, ἀλλὰ βιώνεται ἀπὸ τό θυμικό. Συνέπεια τούτου εἶναι ὅτι ἡ προβολὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ μέσω τῆς ἀξιοκρατίας, καί παρὰ τό γεγονός ὅτι γιὰ πολλοὺς θεωρεῖται ἐπιτυχῆς ἂν βιώνεται συνειδητά, ἀποστερεῖ τό ὀρθόδοξο ἦθος ἀπὸ τό ἀληθινό του βάθος. Γιατί τό βάθος τῆς ὀρθόδοξης συνείδησης δέν σχετίζεται μέ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν προσταγῶν μιᾶς ἀνώτατης καί ἀπόλυτης ἀξίας ἐνός θεοῦ τῶν φιλοσόφων, ἀλλὰ μέ τὴ συμμόρφωση καί ἐξομοίωση τοῦ πιστοῦ πρὸς τόν τριαδικό προσωπικό Θεό τοῦ ὀρθόδοξου δόγματος καί ταυτόχρονα μέ τὴν ἀποστροφὴ καί ἀπομάκρυνση τοῦ πιστοῦ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τῆς ἁμαρτίας.

Πῖο συγκεκριμένα ἡ ἀπὸ μέρους τῆς ἀξιοκρατίας θεώρηση τῆς ἀπαξίας ὡς ἀπλῆς ἀπουσίας τῆς ἀξίας, καί ὄχι ὡς δυναμικῆς ὑπαρκτικῆς παρουσίας τῆς ἁμαρτίας, καθόλου δέν συμβάλλει στήν κατανόηση τῆς ἀνθρώπινης τραγωδίας καί τῆς λύτρωσης ἀπὸ μέρους τοῦ Χριστοῦ. Συνέπεια τῶν παραπάνω εἶναι ὅτι ἡ

χρησιμότητα τῶν μέσων τῆς χάριτος καί συγκεκριμένα τό ἀπαραιτήτο τῶν μυστηρίων καί τό ἀναγκαῖο αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας, δέν κατανοοῦνται ἢ τουλάχιστον δέν θεωροῦνται κάτω ἀπό τή σωστή προοπτική τους. Ὅσοι βιώνουν τό Χριστιανισμό ὡς ἀξιοκρατία δέν ἔχουν τή σωστή ἀντίληψη γιά τήν Ἐκκλησία, ἐνῶ δύσκολα διακρίνουν σ' αὐτή τό μέγεθος καί τήν ἔκταση τῆς ἀποστολῆς της, πού ἔχει νά διαδραματίσει. Συνεπῶς ἡ υἰοθέτηση τῆς ἀξιοκρατίας ὡς τρόπου χριστιανικῆς ζωῆς, ὁδηγεῖ τελικά σέ ἀποχρωματισμό τοῦ ἀληθινοῦ νοήματος τῆς Ἐκκλησίας.

β. Ἡ πίστη ὡς κοσμοθεωρία

Ἀπό τήν ἐποχή κυρίως τοῦ γερμανικοῦ ρομαντισμοῦ διαδόθηκε ὁ ὅρος κοσμοθεωρία καί ἐντάχθηκε στά λεξικά τῆς φιλοσοφίας. Μέ τόν ὅρο αὐτό νοοῦμε κυρίως τήν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νά συλλάβει μέ τό σύνολο τῶν δυνάμεών του, διανοητικῶν καί βιωματικῶν, τό νόημα τοῦ κόσμου καί νά τό ἐκφράσει μέ γενικές ἀρχές. Ἐπειδή ὅμως τό βίωμα σέ ἀντίθεση μέ τό λόγο δέν εἶναι καθολικά ὁμοίμορφο, ἀλλά διαμορφώνεται λίγο-πολύ ἀπό περιβαλλοντικούς παράγοντες, ὅπως τή γλώσσα, τήν παράδοση, τή θρησκεία κ.λπ., εἶναι φανερό ὅτι ἡ κοσμοθεωρία ἔχει σέ σχέση μέ τή φιλοσοφία μεγαλύτερο συντελεστή μεταβλητότητας. Κάτω ἀπό τίς προϋποθέσεις αὐτές δέν εἶναι δυνατό νά γίνει λόγος γιά καθολικῆς μορφῆς κοσμοθεωρία, ἀλλά περί κοσμοθεωριῶν, οἱ ὁποῖες διαμορφώνονται ἀναλόγως μέ τίς βιωματικές μεταβολές τῶν λαῶν ἢ ομάδων ἀτόμων. Ἔτσι μπορεῖ νά γίνει λόγος γιά κοσμοθεωρία ἐνός λαοῦ ἢ μιᾶς κοινωνικῆς ομάδας. Μέ τήν ἴδια συλλογιστική μπορεῖ νά γίνει ἐπίσης λόγος καί περί τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας.

Ἰδιαίτερα στή Δύση, ἀλλά καί κατά ἓνα ποσοστό στή χώρα μας, ἐπιχειρήθηκε νά προβληθεῖ ἡ πίστη στό Χριστό ὡς χριστιανική κοσμοθεωρία. Παρά τό γεγονός ὅτι ἡ προσπάθεια αὐτή βρῆκε μεγάλη ἀπήχηση, κυρίως κατά τά πρῶτα μεταπολεμικά χρόνια, καί παρά τήν ἐλπίδα ὅτι προοιωνιζόταν μιά νέα περίοδος γιά τήν πλήρη ἀναγέννηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ὄχι μόνο δέν ἀπέδωσε τά προσδοκώμενα ἀποτελέσματα, ἀλλά καί παρέβλαψε

τήν ὀρθή κατανόηση τῆς Ἐκκλησίας, μέ συνέπεια τήν ἀναβολή γιά μιὰ ἀνανέωσή της.

Ἡ κοσμοθεωρία, κι ἂν ἀκόμη ἀτενίζει τήν πραγματικότητα τοῦ ἐπέκεινα κόσμου κι ἂν ἀναζητεῖ τὰ ἔχνη τοῦ θεοῦ, δέν παύει νά τά ἀντικρῦζει μέ τήν ὀπτική γωνία τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ παράγοντας πίστη καί κατά συνέπεια ἡ πραγματικότητα τῆς ἀποκάλυψης καί τῆς Ἐκκλησίας δέν βρίσκουν τήν ὀρθή τους θέση στή χριστιανική κοσμοθεωρία.

Οἱ ὁπαδοί τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας, πού ἐξ ὀρισμοῦ διαπνέονται ἀπό τό βίωμα τῆς πίστεως, εἶναι ἐνδεχόμενο νά ἀποροῦν ἢ νά ἀντιτίθενται στό παραπάνω συμπέρασμα, φέροντας ὡς ἐπιχείρημα αὐτό τό ἴδιο τό γεγονός τῆς δικῆς τους πίστεως. Χωρίς νά θέλουμε νά γίνουμε κριτές τῆς πίστεως τῶν ἄλλων οὔτε σέ σχέση μέ τήν ἔντασή της οὔτε κυρίως σέ σχέση μέ τήν ποιότητά της, περιοριζόμαστε μόνο σέ μιὰ ἐπεξήγηση. Ἡ ἔκφραση καί διατύπωση τοῦ Χριστιανισμοῦ μέ λογικά κατηγορήματα ὀδηγεῖ ἀναπόφευκτα σέ μιὰ ἀφαίρεση ἢ συμβολικοποίηση τῶν ὑπερβατικῶν του πραγματικότητων μέ συνέπεια τήν ἐπιπεδοποίηση τῆς πίστεως, μέ ἄλλα λόγια τήν ἀπονεύρωση καί ἀπονέκρωσή της. Τά παραπάνω διαπιστώνονται καί ἀπό τό γεγονός ὅτι ἡ χριστιανική κοσμοθεωρία μπορεῖ νά διεκδικήσει γιά λογαριασμό της τόν τίτλο τῆς ἐρμηνεύτριας τοῦ Χριστιανισμοῦ, ποτέ ὅμως τόν τίτλο τοῦ κήρυκα καί τοῦ ἀποστόλου του. Καί λέγεται αὐτό γιατί τό ἔργο τῶν ἀποστόλων δέν συνίσταται στήν προβολή μιᾶς κάποιας ἐρμηνείας τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλά στή διασάλπιση τῆς πεποίθησης γιά τή μοναδικότητά του. Ἡ πίστη γεννιέται ἀπό τήν πίστη καί ὄχι ἀπό τή λογική.

Ἡ ἐπιπεδοποίηση τῆς πίστεως πού προκαλεῖται ἀπό τή χριστιανική κοσμοθεωρία ἔχει μιὰ ἐπιπρόσθετη συνέπεια, ἡ ὁποία συνίσταται σέ μιὰ στάση ἀδιαφορίας ἀπέναντι στίς ἐπιμέρους Ὀμολογίες καί συνεπῶς στήν Ὁρθόδοξη ὁμολογία καί πίστη. Ἡ στάση αὐτή τῆς ἀδιαφορίας μεταξύ ὀρισμένων χριστιανικῶν κύκλων στή χώρα μας, πού ἰδιαίτερα θεράπευαν τή χριστιανική κοσμοθεωρία, ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό γνώρισμα. Τοῦτο ὅμως εἶχε ὡς ἐπακόλουθο τή μείωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως σέ ἕνα ἀρκετά μεγάλο ἀριθμό μελῶν τῆς Ἐκκλησίας πού ἀνήκαν στό μορφωμένο πλήρωμά της. Ἐπιπρόσθετα ἡ ἔλλειψη εὐαισθησίας σέ μιὰ μεγάλη μερίδα μορφωμένων καί θρησκευομένων Ἑλ-

λήνων απέναντι στο διομολογιακό διάλογο, πού βρίσκεται σέ ἐξέλιξη, δέν εἶναι ἀσφαλῶς ἄσχετη ἀπό τήν ἔντονη προβολή τοῦ Χριστιανισμοῦ στό παρελθόν ὡς κοσμοθεωρίας.

γ. Ἡ πίστη ὡς Ἰδεολογία

Ἡ Ἰδεολογία ὡς ὄρος εἶναι δημιούργημα τοῦ 19ου αἰ. καί σχετίζεται μέ ἀνθρώπινες θεωρητικές συνθέσεις, οἱ ὁποῖες ἐπιδιώκουν ὑποκειμενικούς σκοπούς καί ὑπηρετοῦν ἐνδιαφέροντα ὁμάδων. Ἡ ἰδεολογία στόν τρέχοντα αἰῶνα ἀναπτύχθηκε ἰδιαίτερα στήν Εὐρώπη καί μάλιστα ἐκεῖνη ἡ Ἰδεολογία πού διακρινόταν γιά τήν πολιτική της κατεύθυνση. Ἀποτέλεσμα τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ὑπῆρξε ὁ δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος μέ τά ἀπειράριθμα δεινά πού συσσώρευσε.

Ἡ χώρα μας, ἴσως ἐξαιτίας τῆς ψυχροσύνης τῶν κατοίκων της, δέν καλλιέργησε μιά ἰδεολογία κάποιων ἀπαιτήσεων πολύ δέ λιγότερο μιά συστηματική ἔκθεσή της. Ἡ μόνη συναφής ἀπόπειρα, πού ἐνδεχομένως θά δικαιολογοῦσε τόν τίτλο τῆς Ἰδεολογίας εἶναι ἐκεῖνη πού ἀνθίσε στό πρόσφατο παρελθόν καί ὀνομάστηκε Ἑλληνοχριστιανικός πολιτισμός. Αὐτή εἶχε, βέβαια, κάποιες ρίζες στόν προηγούμενο αἰῶνα, κατά καιρούς δέ ἔγινε ἀντικείμενο θεωρητικῶν διερευνήσεων, ἰδιαίτερα γύρω ἀπό τή δεκαετία τοῦ '50, ὅπου ἔγινε προσπάθεια ἀπό τή μιά μεριά νά ἐπιβληθεῖ «ἀνωθεν» καί ἀπό τήν ἄλλη νά ἐπεκταθεῖ σέ εὐρύτερα λαϊκά στρώματα.

Οἱ ὑποστηρικτές τῆς ἰδεολογίας αὐτῆς, πού εἶχαν ἀγάπη γιά τήν Ἐκκλησία καί ταυτόχρονα τή βεβαιότητα, ὅτι μπορεῖ νά συντρέξει τά πεπωμένα τοῦ ἔθνους, συνιστοῦσαν τή σύμπραξη καί τῶν δύο μέ τήν πεποίθηση, ὅτι ἀπό μιά τέτοια συνεργασία πολλά καλά θά πρόκυπταν γιά τό ἔθνος καί γιά τήν Ἐκκλησία.

Ὁ χρησιμοθηρικός αὐτός τρόπος ἀντικρύσματος τῆς Ἐκκλησίας μαρτυρεῖ ὅτι οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἀπέβλεπαν κυρίως στήν ἱστορική της διάσταση, ταυτόχρονα ὅμως παρερμήνευαν τό νόημα της γιατί προσέγραφαν στήν Ἐκκλησία τήν ἐννοια τοῦ ἐνδοκόσμου προγραμματισμοῦ, γεγονός πού τήν ἐξομοίωνε μέ τίς λοιπές ἀνθρώπινες πραγματικότητες. Παράλληλα ὁ τρόπος αὐτός θεώρησης τῆς Ἐκκλησίας γινόταν σέ βάρος τῆς μεταφυσικῆς

της πραγματικότητας, αλλά και της ένδοξοσμιας αποστολής της. Τοῦτο φανερώνεται πιά ἐκδηλα στίς περιπτώσεις ἐκεῖνες πού ἐμφανίζεται διάσταση συμφερόντων μεταξύ ἔθνους καί Ἐκκλησίας, ὅπως στήν περίπτωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀμερικῆς (π.χ. μετάφραση τῆς θ. Λειτουργίας στά ἀγγλικά), τῆς διεθνοποίησης τῆς Ὁρθοδόξου Ἱεραποστολῆς (π.χ. τήν ἐγκαθίδρυση τῆς Ὁρθοδοξίας ἀποστερημένης ἀπό τά ἑλληνικά χαρακτηριστικά της) κ.λπ.

2. Η ΠΙΣΤΗ ΩΣ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ

Τό ἀδιέξοδο στό ὁποῖο ἔφερε τήν ἀνανέωση τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἐκλογίκευση τῆς πίστες εἶχε ἀπό καιρό ἐπισημανθεῖ, ὄχι μόνο ἀπό αὐτούς πού εἶχαν πάντοτε σταθεῖ ἀρνητικά ἀπέναντι στή γνώση, ἀλλά καί ἀπό πολλούς φίλους τῆς προσπάθειας. Ἀπό τή στιγμή ὅμως ἐκείνη πού τό ἀδιέξοδο ἐγινε συνειδητό λόγω τῆς ἀποτυχίας στά πράγματα τοῦ σχετικοῦ κινήματος, ἕνας σοβαρός ἀριθμός ἀπό τά σκεπτόμενα μέλη του, πού ξεπέρασαν τή σοβαρή κρίση συνείδησης, λόγω τῆς ἀποτυχίας ἑνός μακρόχρονου τρόπου βίωσης τοῦ Χριστιανισμοῦ, στράφηκαν στήν ἀναζήτηση νέων μορφῶν βίωσης τῆς πίστες. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι πολλοί ἀπό αὐτούς, ἐπειδή δέν εἶχαν ὀρθό κριτήριο γιά νά διακριβώσουν τήν ἀληθινή αἰτία πού προκάλεσε τήν κρίση ἀκολούθησαν τόν ἀντίστροφο δρόμο καί υἱοθέτησαν μορφές ἐκκλησιαστικοῦ βιώματος, τῶν ὁποίων τό κέντρο βάρους τους ἐπικεντρωνόταν στό συναίσθημα.

Ἐδῶ θά περιοριστοῦμε στήν ἐπισημανση τριῶν εἰδῶν ἀπό αὐτές: α. Τό χριστιανικό αἰσθητικισμό. β. Τή θρησκευτικοποίηση τῆς πίστες, καί γ. Τόν ὑπερτονισμό τοῦ μυστικοῦ στοιχείου.

α. Ὁ χριστιανικός αἰσθητικισμός

Μέ τόν ὄρο «χριστιανικός αἰσθητικισμός» νοοῦμε τήν προσπάθεια σύνδεσης τῆς πίστες μέ ἐξωτερικές ντόπιες μορφές εὐσέβειας τῶν λαϊκῶν ἀνθρώπων. Ἡ σχετική στροφή ἐξηγεῖται ἀπό τό γεγονός ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοί θεωροῦνται ὅτι δέν μολύνθη-

καν στό παρελθόν από τό νεοχριστιανικό γνωστικισμό εκείνων πού ζητούσαν νά εκλογικεύσουν τήν πίστη και ότι μέ τόν τρόπο αυτό διατήρησαν τό όρθό εκκλησιαστικό φρόνημα.

Σημεία τής στροφής αυτής είναι ή αναβίωση του ενδιαφέροντος και τής αγάπης για τή βυζαντινή άγιογραφία, τά εκκλησιαστικά πανηγύρια, τίς άγρυπνίες και όλονυχτίες, τίς έπισκέψεις στις ιερές μονές, τίς λειτουργίες στα έξωκλήσια, τίς ιερές αποδημίες, καθώς και όλες τίς λαογραφικές, φολκλορικές εκδηλώσεις του άπλου λαού.

Χωρίς άπολύτως καμιά διάθεση υποτίμησης τής λαϊκής ευσέβειας θεωρούμε ότι ή έπιδερμική απομίμησή της από πρόσωπα άλλου βιωματικού κλίματος και νοητικού έπιπέδου, πέρα από τήν άπλή συναισθηματική προσωρινή ανακούφιση πού δοκιμάζουν και πού στήν ουσία της είναι αισθητικής τάξης, καμιά άληθινή και συνεπώς διαρκή επανάπαυση δέν προσφέρει, γιατί δέν ανταποκρίνεται στις πραγματικές έφέσεις του πνευματικά προηγμένου πιστού.

Έκτός από αυτά, ή απομίμηση του τρόπου λαϊκής ευσέβειας πού επικρατεί, δέν είναι δυνατό νά υποστηρίξει κανείς σοβαρά, ότι συμβάλλει στό θέμα τής ανανέωσης τής Έκκλησίας. Ό τρόπος αυτού του τύπου εϋσεβοϋς ζωής όχι μόνο αντίκατοπτρίζει κοσμοείδωλο άλλης έποχής, αλλά και από τήν ίδια του τή φύση συνιστά έκφραση και απαύγασμα υπάρχουσας ζωής και όχι συστατικό ζωής. Τοϋτο σημαίνει ότι αν χρησιμοποιηθεί ό τρόπος αυτός τής εϋσέβειας ως κάτι τό βοηθητικό για τήν ανανέωση τής Έκκλησίας δέν θά φέρει τό προσδοκώμενο άποτέλεσμα, όπως τοϋτο θά συνέβαινε αν ό πιστός βίωνε τό περιεχόμενο τής τότε ζωής των ανθρώπων, πράγμα πού θά συντελοϋσε στήν ανανέωση τής Έκκλησίας.

β. Η «θηρσκειούσα» πίστη

Δέν έχουμε τήν πρόθεση έδω νά ασχοληθούμε μέ τό πολύ σοβαρό θέμα τής σχέσης Χριστιανισμού και θηρσκειάς, και νά έρευνήσουμε αν ό Χριστιανισμός ως «καθ' ύπερβολήν όδός» (1Κορ. 12,31), άποτελεί θηρσκεία ή υπέρβασή της. Σκοπός μας είναι νά έπισημάνουμε εκείνη τήν τάση, πού διακρίνει τήν έγκό-

σμα πραγματικότητα σέ ιερή και μη, κάτι πού είναι έντελῶς ἄσχετο μέ τήν αντίδιαστολή μεταξύ ἁγίου και δαιμονιώδους, και ἐπιζητεῖ νά μεταβάλλει τήν Ἐκκλησία σέ περιχαρακωμένο λατρεϊακό ἔμπεδο. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀναμφισβήτητα κοινωνία λατρείας και λειτουργεῖ μέσα στόν κόσμο τήν ἀναφορά του στό Θεό. Ἡ λειτουργία ὅμως αὐτή δέν συντελεῖται μόνο μέ τή λατρεία γύρω ἀπό τό ἱερό, ἀλλά και μέ τόν καθιερωμένο ἀπό μέρους τοῦ Θεοῦ κόσμο. Τό περιστατικό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Κυρίου, ὅπου ὁ Κύριος δέν συμφώνησε στήν πρόταση τῶν τριῶν μαθητῶν, ὅταν ἔλεγαν «καλόν ἐστίν ἡμᾶς ὧδε εἶναι» (Ματθ. 17, 4), ἐξηγεῖ τό νόημα αὐτῶν πού εἶπαμε. Ἡ ἐνατένιση τοῦ μεταμορφωμένου Χριστοῦ και τῶν ἐκπροσώπων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δέν μπορεῖ νά γίνεται σέ βάρος τῶν ὑπόλοιπων μαθητῶν και σέ παραθεώρηση τοῦ λοιποῦ κόσμου πρὸ ἀναμένει τή σωτηρία. Μιά τέτοια στάση θά σήμαινε ἕνα εἶδος ἐγκεντρικῆς αὐταπόλαυσης και σεκταριστικῆς συμπεριφορᾶς, δηλαδή ἄρνηση τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ, γεγονός πού ὀδηγεῖ στή διάκριση τῆς ἐνδοκόσμιας πραγματικότητος σέ ιερή και μη. Κάτω ἀπό τήν ὀπτική αὐτή γωνία ἡ λατρεϊακή ζωὴ ἀποτελεῖ παρανόηση τοῦ παγκόσμιου χαρακτήρα τῆς λατρείας πού τελεῖται ἀπό τήν Ἐκκλησία και μεταβάλλεται σέ μιὰ ὑπόθεση συναισθηματικῆς τάξης. Ὁ ἄνθρωπος πού μεταβάλλει τήν πίστη σέ θρησκευτικο-τελετουργικό γεγονός ἀντιλαμβάνεται τή λατρεία κατά ἕναν ἰδιοτελή τρόπο, δηλαδή ὡς ἕνα εἶδος καταφυγίου προσωπικῆς εὐδαιμονίας και ἱκανοποίησης. Τοῦτο μέ τή σειρά του, τηρουμένων βέβαια τῶν ἀναλογιῶν, δέν διαφέρει πολύ ἀπό ὁποιαδήποτε μορφή κοσμικῆς πραγματικότητος, πρὸς τήν ὁποία προσφεύγει ὁ κοινός ἄνθρωπος γιά νά ἀναζητήσῃ εὐχαρίστηση και ἀπόλαυση.

γ. Ὁ ὑπερτονισμός τοῦ μυστικοῦ στοιχείου

Τό θέμα εἶναι πάρα πολύ λεπτό και εὐκόλο γιά παρερμηνεῖς. Ὁ μυστικισμός στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, παρά τό γεγονός ὅτι ἀκόμη χρειάζεται παραπέρα ἔρευνα και ὀρθή θεολογική τοποθέτηση, εἶναι σέ μᾶς οἰκεῖος και καθιερωμένος τρόπος ζωῆς, τόν ὁποῖο ἀκολούθησαν και λάμπρυναν μεγάλες φυσιογνωμίες πού διακρίνονταν γιά τήν εὐαισθησία τοῦ πνεύματός τους και γιά τήν

αγιότητα της ζωής τους. Κάνοντας όμως ἐδῶ λόγο γιά ὑπερτονισμό τοῦ μυστικοῦ στοιχείου ἀναφερόμαστε κυρίως σέ ἓνα φαινόμενο τῶν τελευταίων χρόνων. Πολλοί ἀπό ἀντίδραση στήν ἐκλογίκευση τῆς πίστες στρέφονται μέ ἐπιμονή στή μελέτη καί τῶν ὀνομαζόμενων μυστικῶν κυρίως Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας καί τήν προβολή αὐτῶν ὡς τῶν κυρίως φορέων τοῦ Ὁρθόδοξου χριστιανικοῦ φρονήματος μέ ταυτόχρονη παραθεώρηση τῆς ὑπόλοιπης μαρτυρίας ζωῆς καί πίστες τῆς Ἐκκλησίας καί μάλιστα τῶν κλασικῶν ἱερῶν Πατέρων τοῦ χρυσοῦ αἰῶνα της. Ἡ τάση αὐτή πού εἰσάγει ἐνσυνείδητα ἢ ἀνεπίγνωστα ἀξιολογικές διακρίσεις στήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, καί ἀνεξάρτητα ἀπό τή νοσηρότητά της, μαρτυρεῖ ἐπιπλέον ὅτι οἱ φορεῖς της κατέχονται ἀπό μιά ἀσύμμετρη ἐκτίμηση τοῦ συναισθήματος ἀπέναντι στό λόγο, πράγμα πού σημαίνει ὅτι διακρίνονται ἀπό μιά μή ὀρθή τοποθέτησή τους πρὸς τόν ἄνθρωπο ὡς σύνολο καί πρὸς τήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας.

3. Η ΠΙΣΤΗ ΩΣ ΗΘΙΚΗ

Ἐνῶ στίς προηγούμενες δύο περιπτώσεις ἡ προσπάθεια γιά μιά ἀναγέννηση τῆς Ἐκκλησίας στηρίχθηκε στή λογική ἢ στό συναίσθημα, στήν περίπτωσή μας στηρίζεται κυρίως στή βούληση ἢ μέ ἄλλα λόγια στήν πράξη. Ἡ τρίτη αὐτή περίπτωση, πού εἶναι περισσότερο προσφιλῆς τόσο σέ πολλούς μορφωμένους ὅσο καί στά λαϊκά στρώματα, διακρίνεται ἀπό μιά ποικιλία μορφῶν, ἔτσι ὥστε νά μὴν εἶναι δυνατό στήν τωρινή μας συμβολή νά ἐρευνηθοῦν ὅλες. Ἐδῶ θά περιοριστοῦμε μόνο σέ δύο, πού θεωροῦνται καί οἱ κύριες: α. Τῆ στρατευμένη πίστη, καί β. Τήν ἠθική ζωή.

α. Ἡ στρατευμένη πίστη

Ἡ μορφή αὐτῆς τῆς ἀνανέωσης τῆς Ἐκκλησίας εἶναι κατά βάση φαινόμενο τῆς Δύσης καί ἀφορᾷ τόσο τό Ρωμαιοκαθολικό κόσμο, ὅσο καί τό Διαμαρτυρόμενο. Ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Social Gospel μέχρι τῆς σύγχρονης κοινωνικοποίησης τοῦ Χριστιανι-

σμου από μέρους τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν, καθὼς καὶ τῆς λεγόμενης Γενικευμένης Χριστολογίας ἀπὸ μέρους τῶν Διαμαρτυρομένων, παρουσιάστηκαν πολλές ἀπόψεις καὶ θεωρίες. Ἐὰν καὶ καμιὰ ἀπὸ αὐτῆς, ἀπὸ ὅσο ξέρουμε, δὲν μεταφυτεύτηκε αὐτούσια στὴ χώρα μας, μεγάλη μερίδα θρησκευόντων καὶ μὴ Ἑλλήνων θεωρεῖ ὅτι ἡ ἀναγέννηση τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ζήτημα ἔργων. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ, ἀνάλογα μὲ τὴν τοποθέτηση καθενός, ξεκινᾷ ἀπὸ κάποιες συγκεκριμένες μεταρρυθμίσεις, γιὰ παράδειγμα τὴν ἀλλαγὴ τῆς ἀμφίσεως τοῦ ἱεροῦ κλήρου, τῆς συντόμευσης καὶ μετάφρασης τῆς θ. λειτουργίας, τῆς κατάργησης τῶν τυχερῶν κ.λπ. καὶ φθάνει μέχρι συστάσεων, ὅπως τὸ νὰ λειτουργήσῃ ἡ Ἐκκλησία ὡς συναγωνιστικὴ δύναμη στὸν κόσμον, ὅπου τὸ ἁγιαστικὸ τῆς ἔργο ἐκλαμβάνεται κυρίως ὡς ὀριζόντια δραστηριότητα γιὰ τὴν ἀνακούφιση τοῦ ἀνθρώπινου πόνου.

Ἐὰν καὶ κανεὶς δὲν παραγνωρίζῃ τὴν ἀξία τῶν ἔργων, πού ἀποτελοῦν βασικὸ κριτήριον τῆς πίστεως (Ἰακ. 2,18), δὲν πρέπει νὰ ἀντιστραφεῖ ἡ ὑποταγμένη σχέση πού κατέχουν ἀπέναντι στὴν πίστη, γιατί διαφοροτικά θὰ καταντήσουν σὲ αὐτοσκοπὸ. Κανένας δὲν ἀρνεῖται ὅτι πρέπει νὰ ἀναληφθοῦν μεταρρυθμίσεις στὴν ἐγκόσμια διάσταση τῆς Ἐκκλησίας, ὡστόσο ἡ διόρθωση τῶν πραγμάτων δὲν μπορεῖ νὰ γίνει μὲ μόνον κριτήριον τὴν ἀνθρώπινη ἐπίνοια, ἀλλὰ σὲ συνεργασία καὶ καθοδήγηση τῆς ὀρθοτομούσας πίστεως.

Οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τῆς δραστηριοποίησης τῆς πίστεως ὄχι μόνον δὲν ὑποβοηθοῦν μὲ τίς θέσεις τους τὴν ἀναγέννηση τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἀντίθετα τὴν ἐμπλέκουν στὴ δίνη πού δημιουργεῖ τὸ ἄγχος γιὰ τὴν κάλυψη τοῦ συνεχοῦς ἀνοίγματος στὴν ἀπόσταση μεταξύ κόσμου καὶ Ἐκκλησίας, πράγμα πού μὲ τὴ σειρά του μαρτυρεῖ τὴ σαφερῆ κατεύθυνση πού ἀκολουθοῦν ὅσοι ἀναζητοῦν τὴ στράτευση τῆς πίστεως.

β. Ἡ ἠθικὴ ζωὴ

Ἡ μορφή αὐτὴ τῆς ἀναγέννησης τῆς Ἐκκλησίας, ἂν καὶ ἔχει ἀνάλογα παράλληλα μὲ τὴ Δύση καὶ ἰδιαίτερα μεταξὺ τῶν Διαμαρτυρομένων, εἶναι κυρίως φαινόμενο τοῦ χώρου μας. Ἡ βασικὴ πρόταση τῶν ὁπαδῶν αὐτῆς τῆς κατεύθυνσης συνίσταται στὴ

θέση, ότι η διόρθωση τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων θά συντελεστεί μέ τή βίωση τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς πράξης. Ἡ πρόταση αὐτή ὑποδηλώνει ἤδη μιὰ ἔντονη ἐπιφύλαξη πρὸς τή θεωρία τῆς πίστεως καί τή Θεολογία. Ἔτσι ἐξηγεῖται τό γεγονός ὅτι ὁ λόγος γιά βίωση τῆς πίστεως κατανοεῖται κυρίως ὡς ἐφαρμογή ἑνός κώδικα καλῶν πράξεων, ἡ ἀξία τοῦ ὁποίου ἐγκρεῖται στήν ὅσο πιό ἐξειδικευμένη καί λεπτομερῆ διαμόρφωσή του.

Ἡ ἐκνομίκευση αὐτή τῆς πίστεως, πού δημιουργεῖ ἕνα νηπιομορφικό Χριστιανισμό, ὀδηγεῖ αὐτούς πού τήν ἀκολουθοῦν νά ζοῦν σέ ἕνα συνεχῆ καί ἐπικρεμάμενο φόβο τῆς ἐνδεχόμενης παράβασης τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ (διάβαζε γιά τήν περίπτωση «τῶν ἀνθρώπων»), ἐνῶ θά περίμενε κανεῖς νά γεύονται τή γαλήνη πού προσφέρει ἡ ἐμπιστοσύνη τῆς ἀπό μέρους τοῦ Θεοῦ ἐπίγνωσης καί υἰοθέτησης τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄπό πού προέρχεται ἡ τάση αὐτή; Ἐνδεχομένως κατά ἕνα ποσοστό νά συνέτρεξε ἀπό τή μιὰ μεριά ἡ ἐπίδραση πού ἄσκησαν στή χώρα μας ὀρισμένες πιετιστικῆς κατεύθυνσης κινήσεις Διαμαρτυρομένων καί ἀπό τήν ἄλλη μιὰ λανθάνουσα κλίση πού ὑπάρχει στά μέλη τῆς ἀνατολικῆς γενικά Ἐκκλησίας γιά μιὰ ἀνεπίγνωστη υἰοθέτηση γνωστικίζοντος δυαλισμοῦ, ὁ ὁποῖος στό παρελθόν δημιούργησε κινήματα κοσμοφοβῶν τάσεων, ὅπως ἡ «θρησκεία τῶν ἀγγέλων» (Κολ. 2,18) πού ἐπέκρινε ὁ ἀπ. Παῦλος, ὁ Μοντανισμός, οἱ Καθαροί, οἱ Γνήσιοι πού ὅλοι τους καταδικάστηκαν ἀπό τήν Ἐκκλησία.

Τό κύριο ὅμως, κατά τή γνώμη μας, αἴτιο αὐτῆς τῆς τάσης ἐγκρεῖται στόν ὑπερτονισμό τῆς πράξης σέ σχέση μέ τή θεωρία, μέ συνέπεια νά διαμορφωθεῖ μιὰ λανθασμένη τοποθέτηση τῶν ὁπαδῶν τῆς τάσης αὐτῆς ἀπέναντι στό δόγμα, τό ὁποῖο ἀπωθήθηκε ἐκτός τοῦ χώρου τῆς ζωῆς. Ἀποτέλεσμα αὐτοῦ ἦταν ἡ διάσταση ἀνάμεσα στό δόγμα καί τό ἦθος, μέ συνέπεια τήν ἐμφάνιση τοῦ νομικισμοῦ. Ἡ ἐπικράτηση ὅμως τοῦ νομικισμοῦ, ἡ ὁποία ἔφερε ὡς ἐπακόλουθο τήν ἀντίληψη γιά τό μετρήσιμο τῆς ἀμαρτίας ἢ τῆς ἀγιότητος, συντέλεσε στή διάκριση τῶν ὁπαδῶν τῆς παραπάνω τάσης ἀπέναντι στά ὑπόλοιπα μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο μέ τή σειρά του δημιούργησε ἐκκλησία μέ μικρό «ε» μέσα στήν Ἐκκλησία, πράγμα τό ὁποῖο κατέληξε ἀπό τή μιὰ μεριά στή θεώρηση τῆς Ἐκκλησίας ὡς παθητικοῦ χορηγοῦ τῶν μυστηρίων καί ἀπό τήν ἄλλη στήν ὑπὸ νόμηση αὐτῆς τῆς ἴδιας

τῆς ἔννοιας τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶναι στήν οὐσία της κοινο-
νία ὄλων τῶν πιστῶν.

Ἐνακεφαλαιώνοντας τά ὅσα εἰπώθησαν μέχρι τώρα διαπιστώ-
νουμε ὅτι ὅλες οἱ προσπάθειες πού ἐπιχειρήθηκαν γιά τήν ἀνα-
νέωση τῆς Ἐκκλησίας, ἔφεραν σαφή ἐγκεντρικό χαρακτήρα,
ἐνῶ ταυτόχρονα ἐξαρτοῦσαν τήν ἐπιτυχία τους ἀπό τά στοιχεῖα
τοῦ κόσμου. Ἡ μονιστική ὁμως αὐτή θεώρηση τοῦ τρόπου γιά
τήν ἀνανέωση τῆς Ἐκκλησίας σήμαινε ἄρνηση τῆς καθολικότη-
τάς της καί συνεπῶς παραγνώριση τῆς ἀληθινῆς κοινωνίας. Μὲ
μιὰ λέξη οἱ παραπάνω προσπάθειες γιά τήν ἀνανέωση τῆς Ἐκ-
κλησίας ὀδηγοῦσαν στήν ἐκκοσμίκευσή της.

Εἴμαστε πρόθυμοι νά ἀναγνωρίσουμε ὅτι γιά μερικούς ἀπό μᾶς
τό συμπέρασμα στό ὁποῖο καταλήξαμε δέν γίνεται εὐκόλα ἀπο-
δεκτό. Τά σχετικά ἐπιχειρήματα ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ συμπερα-
σματος εἶναι κυρίως δύο. Τό πρῶτο ἀφορᾷ τήν καλή πρόθεση
ὄλων ἐκείνων πού ἀνέλαβαν τίς διάφορες ἀνανεωτικές προσπά-
θειες. Τό δεύτερο σχετίζεται μέ τήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ἡ
ὁποία στό παρελθόν δέχτηκε τή γνώση, ἐμφάνισε τή διδασκαλία
της ὡς φιλοσοφία, προσέλαβε ξένα θρησκευτικά στοιχεῖα, ὑπο-
στήριξε τή λαϊκή εὐσέβεια, θεσμοθέτησε κανόνες, μερίμνησε γιά
τά προβλήματα τοῦ κόσμου καί βοήθησε στή θεραπεία τοῦ ἀν-
θρώπινου πόνου.

Τό πρόβλημα προκύπτει, ἀλλά καί λύνεται, ἀνάλογα μέ τό νόη-
μα πού ἀποδίδουμε στήν ἐκκοσμίκευση. Κατά τή γνώμη μας ἡ
ἐκκοσμίκευση, σέ σχέση μέ τήν προσπάθεια γιά τήν ἀνανέωση
τῆς Ἐκκλησίας, δέν βρίσκεται στόν τρόπο ἐνέργειας, ἀλλά στή
στάση. Τό κριτήριο δέν εἶναι τό ποσοστό τῆς κοσμοφίλης στάσης
πού ἀναλαμβάνει ἡ μεταρρύθμιση, ἀλλά ὁ λόγος τῆς ἀνάληψης
αὐτῆς τῆς πρωτοβουλίας. Στό σημεῖο αὐτό βρίσκεται ἡ οὐσία τῆς
ἐκκοσμίκευσης. "Ἄν ἡ μεταρρύθμιση πού ἐπιχειρεῖται γίνεται μέ
σκοπό νά σωθεῖ ὁ κόσμος μέ τή μεσολάβηση τῆς Ἐκκλησίας,
τότε ἡ πράξη της εἶναι ὀρθή. "Ἄν ὁμως ἡ μεταρρύθμιση πού
ἀναλαμβάνει ἔχει σκοπό νά σώσει τήν Ἐκκλησία μέσω τοῦ κό-
σμου ἢ ἐκ τοῦ κόσμου, τότε εἶναι ἐκκοσμίκευση. Στή δεύτερη
περίπτωση ὁ κόσμος συνειδητά ἢ ἀσυνειδητά ἀντιμετωπίζεται
ὡς ἄνωτερος ἀπό τήν Ἐκκλησία. Στήν περίπτωση πού συντρέχει
ὁ λόγος αὐτός τόσο τά κοσμοφιλα ὅσο καί τά κοσμοφοβα κινή-
ματα φέρουν τόν χαρακτήρα τῆς ἐκκοσμίκευσης.

Ἐνάντιον τῇ ἀναγνώσει ὅτι «μείζων ἐστὶν ὁ ἐν ὑμῖν ἢ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ» (1Ίω. 4,4) δίνει σ' αὐτοὺς ποῦ ἀναλαμβάνουν τίς μεταρρυθμίσεις, ὅπως γινόνταν ἄλλοτε καὶ μέ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὀρθὸν ἐκεῖνο κριτήριον τῆς καθολικότητος, γὰρ νὰ προσλάβουν τὸν κόσμον καὶ τὰ στοιχεῖα του, νὰ τὰ ἀναφέρουν καὶ νὰ τὰ μεταμορφώσουν, καὶ τέλος νὰ τὰ προσφέρουν πάλι στὸν κόσμον καθαρμένα ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα καὶ καθαγιασμένα. Ἡ στάσις αὕτη, στάσις νίκης καὶ ὑπεροχῆς ἀπέναντι στὸν κόσμον, δίνει στὴν Ἐκκλησίαν τὴ δύναμιν νὰ ἐγκοσμικευθῆ χωρὶς νὰ ἐκκοσμικευθῆ.

B) Η ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΝΕΩΣΗΣ

Σύμφωνα με τὴν Ἁγ. Γραφή καὶ τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστὸς εἶναι «χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας» (Ἐβρ. 13,8), «ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος» (Ἀποκ. 1,17 2,8), «τὸ Α καὶ τὸ Ω», «ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος» (Ἀποκ. 22,13), ἡ Ἐκκλησία ὑφίσταται ἀπὸ καταβολῆς κόσμου (Ἐφ. 1,4)¹, καὶ ἡ Διαθήκη τοῦ Θεοῦ μετὰ τὸν Ἰσραὴλ εἶναι αἰώνιος (Γεν. 17,7·19 Ἐξόδ. 31,16 Λευϊτ. 24,8 Ἀριθμ. 18,19 25,13 2Βασ. 23,5 1Παρ. 16,17 1Μακ. 2,54 Ψαλμ. 104,10 Ἠσ. 24,5 Ἰερ. 17,5 39,40 Βαρ. 2,35 Ἰεζ. 16,60 37,26)². Ἐν ὅμως τὰ παραπάνω τὰ θεωρήσουμε ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς θείας οἰκονομίας, τότε ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ «νέος Ἀδάμ», ἡ «ἀπαρχή» (1Κορ. 15,23), ὁ «ἀρχηγός» (Πράξ. 3,15 Ἐβρ. 2,10 10,2), ὁ «πρόδρομος» (Ἐβρ. 6,20), ὁ «πρωτότοκος» (Ρωμ. 8,29 Κολ. 1,18 Ἀποκ. 1,5). Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ «νέος Ἰσραὴλ τῆς χάριτος», τὸ «νέο φύραμα» (1Κορ. 5,7), ἡ «καινὴ κτίσις» (2Κορ. 5,17 Γαλ. 6,15), καὶ ἡ Διαθήκη τοῦ Θεοῦ μετὰ τὸν Ἰσραὴλ τῆς χάριτος εἶναι ἡ «καινή» (Ματθ. 26,28 Λουκ. 22,20 1Κορ. 11,25 2Κορ. 3,6 Ἐβρ. 8,8). Μετὰ τὴν ἴδια ἔννοια ἔχουμε τὴν «καινὴν διδασχὴν» (Μάρκ. 1,27 Πράξ.

¹ Πρβλ. Ψαλμ. 73,2 Κλήμης Ρώμης/ΒΕΠ 1, 45,3. Ἐρμάς/ΒΕΠ 3, 42,3. Κλήμης Ἀλεξανδρείας/ΒΕΠ 7, 60,6. Ψευδοθανάσιος/ΒΕΠ 33 229,16. Ἐπιφάνιος/ΡΓ 42, 640D.

² Πρβλ. Ἐξόδ. 27,21 28,39 29,28 30,21 Λευϊτ. 7,34 10,9·15 16,29·31·34 17,7 20,34·41 23,14 24,3·9 Ἀριθμ. 10,8 15,15 18,8·11·19 κ.λπ.

17,19), τήν «καινήν ἐντολήν» (Ίω. 13,34), τό «νέον οἶνον» (Ματθ. 9,17 Μάρκ. 2,22 Λουκ. 5,37), τό «καινόν ἱμάτιον» (Λουκ. 5,36).

Ἡ καινότητα αὐτή δέν εἶναι μόνο φαινόμενο τῆς ἔνσαρκης παρουσίας τοῦ Χριστοῦ, ἀλλά συνεχίζεται καί ἀνακαινίζεται στά ἔσχατα, ὅταν ὁ Χριστός θά λάβει «καινόν ὄνομα» (Ἄποκ. 2,17 3,12), καί ἡ Ἐκκλησία θά γίνοι «Καινή Ἱερουσαλήμ» (Ἄποκ. 3,12 21,2). Κατά τήν περίοδο αὐτή θά ἔχουμε «καινόν γέννημα ἀμπέλου» (Ματθ. 26,29 Μάρκ. 14,25), «καινοῦς οὐρανοῦς καί γῆν καινήν» (2Πέτρ. 3,13 Ἄποκ. 21,1), «ᾠδήν καινήν» (Ἄποκ. 5,9 14,3), μέ λίγα λόγια ὅλα γίνονται καινούργια (Ἄποκ. 21,5).

Ἡ ἔννοια τῆς καινότητος σέ ἀντίθεση μέ τήν αἰωνιότητα τοῦ Θεοῦ εἶναι κατηγορημα τοῦ χρόνου καί συνεπῶς τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ καινότητα ἀνήκει στήν οἰκονομική ἔκφραση τῆς Ἁγ. Τριάδας, δηλαδή εἶναι τάξης σωτηριολογικῆς.

Νομίζουμε ὅτι κάτω ἀπό αὐτή τήν ὀπτική γωνία πρέπει νά ἐρευνηθεῖ τό θέμα τῆς ἀνανέωσης τῆς Ἐκκλησίας.

1. Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΠΡΟΣΛΑΜΒΑΝΕΙ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Οὐσιῶδες στοιχεῖο τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας μας εἶναι ἡ ἀναγνώριση τῆς ὑπόστασης τῆς ἱστορίας. Πράγματι μέσα στήν ἱστορία πραγματοποιήθηκε ἡ ἐνανθρώπιση τοῦ Λόγου καί μέσα σ' αὐτή τελετουργεῖται τό μυστήριον τῆς σωτηρίας καί θά ἱεουργεῖται μέχρι τό τέλος τῆς. Ἡ ἄρνηση τοῦ κόσμου εἴτε ἀπό ἄποψη φιλοσοφική εἴτε ἀπό ἄποψη ἠθική καταδικάστηκε ἀπό τήν Ἐκκλησία.

Ἡ Ἐκκλησία, ὡς ὄργανο τῆς σωτηρίας δέν ἀρκεῖται μόνο στήν ἐφάπαξ ἀναγνώριση τῆς ἱστορίας, ἀλλά προβαίνει σέ μιά συνεχῆ πρόσληψή τῆς, μέχρι πού νά τήν καταστήσει ἱερά ἱστορία, δηλαδή Ἐκκλησία. Ἡ κίνηση αὐτή τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τόν κόσμο δέν ἀποτελεῖ καθῆκον, ὡς προῖόν ἐπιταγῆς, ἀλλά αὐτονόητη πραγμάτωση τῆς καθολικότητάς τῆς, μέ ἄλλα λόγια ἔκφραση τῆς βαθύτερης τῆς οὐσίας, ὡς κοινωνίας Θεοῦ καί ἀνθρώπου. Ἐτσι ἡ Ἐκκλησία δέν μπορεῖ νά ἀρνηθεῖ τήν κίνηση αὐτή πρὸς τά ἔξω, χωρίς νά βλάψει τήν ὑπόστασή τῆς. Ἡ διακοπή αὐτή τῆς ἐξόδου τῆς Ἐκκλησίας, ἔστω καί γιά λόγο ἀρχῆς, εἶναι δείγμα αὐτοϊκανοποίησης, γεγονός πού τήν φέρνει σέ κατάσταση ὁμαδικοῦ ἐ-

γωισμού, δηλαδή σέ ἄρνηση τῆς ἀγάπης καί συνεπῶς τῆς κοινω-
νίας. Τά μεγάλα πνευματικά γεγονότα πού συντελοῦνται στήν
Ἐκκλησία δέν ἔχουν τό προβάδισμα ἀπέναντι στήν ἱεραποστο-
λική της διάσταση. Ἡ γλωσσολαλία πού γίνεται στήν Ἐκκλησία
εἶναι καλή, ἐφόσον ὑπάρχει ἐκεῖνος πού ἐρμηνεύει ὥστε νά οἰ-
κοδομεῖται τό πλήρωμα καί νά παρέχεται ἡ δυνατότητα σωφρο-
νισμοῦ τοῦ ἐθνικοῦ, πού βρίσκεται στήν Ἐκκλησία (1Κορ. 14,24).
Ἡ προσευχή διακόπτεται γιά χάρη τοῦ ἀδελφοῦ πού χτυπᾷ τήν
πόρτα, διότι ἡ ἀγάπη εἶναι ἀνώτερη ἀπό τήν προσευχή¹. Ἡ τέ-
λεση τῶν μυστηρίων μπορεῖ νά γίνει ἀπό ὅποιοιδήποτε κληρικό,
ἐνῶ ἡ ἱεραποστολή εἶναι ἔργο ἀνδρείου ἀνδρός². Ὅλα τά προη-
γούμενα μποροῦν νά συνοψισθοῦν στόν ὕμνο τῆς ἀγάπης τοῦ
ἀπ. Παύλου, ὅπου τά μεγαλύτερα πνευματικά κατορθώματα καί
ἀθλήματα «οὐδέν εἰς» μπροστά στήν ἀγάπη, δηλαδή στήν κοινω-
νία (1Κορ. 13,1 ἔξ.).

Ἡ κίνηση αὐτή τῆς Ἐκκλησίας γιά νά προσλάβει τήν ἱστορία
δέν μπορεῖ νά γίνει μέ ἄλλο τρόπο παρά μόνο μέ τό μοναδικό
ὑπόδειγμα τῆς κεφαλῆς της, δηλαδή τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὁ
ὁποῖος «ἐκενώθη» καί ἔγινε ἄνθρωπος καί μάλιστα ἄνθρωπος,
ὅπως ὁ μετά τήν πτώση, πού ἔφερε ἐπάνω του τά ὄνημα τῆς
πτώσης χωρίς βέβαια τήν ἁμαρτία. Ὁ αἰώνιος τῆς ἄχρονης τάξης
γίνεται συγχρόνως ὁ νέος τῆς ἔγχρονης ἱστορικής πραγματικότη-
τας, ὁ ἀκένωτος κενοῦται ἀκένωτα γιά νά καταστῆ ἡ καινή κτίση
τῆς ἐγκόσμιας διάστασης. Ἡ χαλκηδόνια³ αὐτή λογική τῆς πί-
στης ἀποτελεῖ τό κλειδί, τό κριτήριο καί τό ὑπόδειγμα τῆς μετα-
γενέστερης πορείας τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τά ἔξω πού βρίσκεται,
σύμφωνα μέ τό ὑπόδειμά της, σέ διαρκή ἀκένωτη κένωση καί
σέ συνεχή ἀνανέωση.

Ἡ Ἐκκλησία ὡς θεανθρώπινος ὀργανισμός προσλαμβάνει κα-
τά τήν ἱστορική της διαδρομή ὅλα τά στοιχεῖα τοῦ κόσμου, κα-
ταφάσκει τήν ὀριζόντια λειτουργικότητά τους, ἐνῶ ἐσχατολογι-
κοποιεῖ μέ τή βοήθεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τήν ἐσώτερη ποιό-
τητά τους.

¹ Ἰωάννης τῆς Κλίμακος, Κλίμαξ ΚΣΤ', μγ'/'Εκδ. Ἀστήρ (1970), σ. 131β.

² Ἡλ. Βουλγαράκη, «Βαπτίζειν καί εὐαγγελίζεσθαι», ΠΤε 9 (1990), σ. 68.

³ Πρόκειται γιά τήν Δ' Οἰκουμένη Σύνοδο πού συνεκλήθη στή Χαλκηδό-
να τό 451.

Γιά κατανόηση τῶν παραπάνω ἀρκοῦν ὀρισμένα παραδείγματα. Ὁ θάνατος πού εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πτώσης, προσλαμβάνεται ἀπό τήν Ἐκκλησία καί ἀναγνωρίζεται ἡ λειτουργικότητά του. Ἔτσι καθίσταται τό τέλει ὀρόσημο γιά τήν ἀνθρώπινη τελείωση («ἐν τῷ Ἄδῃ οὐκ ἔστι μετάνοια»), ἡ μονάδα μέτρησης τῆς χρονικῆς διάρκειας τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου (1Κορ. 7,39), τό κριτήριο τῆς πίστεως γιά τοὺς μάρτυρες κ.λπ. Ταυτόχρονα ὁ θάνατος ἀλλάζει ποιοτικά μέ τό νά καταλύεται τό κεντρί τῆς δυνάμεως του [«ποῦ σου θάνατε τό κέντρον» (1Κορ. 15,55)], καί σύμφωνα μέ τήν πίστη μας, νά ξεπερνιέται στά ἔσχατα. Οἱ ἀνθρώπινες γλώσσες, ἀποτέλεσμα τιμωρίας, προσλαμβάνονται ὄχι μόνο γιά τή συνθιτισμένη ἐπικοινωνία μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλά καί γιά τόν εὐαγγελισμό «ἐπί πᾶν ἔθνος καί φυλήν καί γλώσσαν» (Ἀποκ. 14,6 Βλ. Ρωμ. 10,14). Συγχρόνως ὁμως μεταβάλλονται ποιοτικά μέ τήν ὑπέρβασή τους εἴτε μέ τή γλώσσα τῆς Πεντηκοστῆς (Πράξ. 2,4) ἢ τῆς πλούσιας γλωσσολαλικῆς ἐμπειρίας τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας (1Κορ. 14,26), εἴτε μέ τή γλώσσα τῆς σιωπῆς τοῦ μυστικοῦ ἢ τοῦ καταξιωμένου ἀνδρόγυνου πού ἐπικοινωνεῖ μέσα στό πλήρωμα τῆς ἀγάπης. Ὁ ἀνθρώπινος «νοῦς», τό αἴτιο τῆς «φυσιώσεως» καί τό ἔδαφος πάνω στό ὁποῖο ὁ ἀντικείμενος καλλιεργεῖ τήν ἀμφιβολία, ἀναγνωρίζεται ὄχι μόνο γιά τήν ὑπηρεσία πού προσφέρει στόν ἄνθρωπο, ἀλλά καί γιά τή σημασία πού ἔχει γιά τό σωστό τρόπο προσευχῆς πρὸς τὸ Θεό (1Κορ. 14,15). Ταυτόχρονα παίρνει τήν πραγματικὴ του διάσταση μέ τό νά καταστεῖ «νοῦς Χριστοῦ» (1Κορ. 2,16) καί ὑπηρετῆς στή διατύπωση τοῦ δόγματος πού ὑπερβαίνει τό λόγο. Τέλος τὰ ἀγαθὰ τῆς κτίσης, πού ὑποτάχτηκαν στή ματαιότητα (Ρωμ. 8,20), ἀναγνωρίζονται ὡς δωρήματα τοῦ Θεοῦ (Ψαλμ. 64,10-14. Βλ. καί Ματθ. 5,45), ἐνῶ συγχρόνως μέ τήν ἀπάντηση τοῦ Κυρίου στοὺς πειρασμούς (Ματθ. 4,3 ἐξ.) τοποθετοῦνται στήν ὀρθή τους θέση καί ἐπιπλέον χρησιμοποιοῦνται γιά νά συμπράξουν στά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας καί νά μεταβληθοῦν στή θριαμβεύουσα σάρκα τοῦ Κυρίου.

2. ΕΠΙΦΥΛΑΞΕΙΣ ΣΤΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΛΗΨΗΣ

Ἡ Ἐκκλησία στήν ἐπίγεια πορεία της μέ τή συνεχή κένωσή της καί συγχρόνως πρόσληψη τοῦ κόσμου πραγματοποιεῖ τόν

σκοπό της. Έτσι, ενώ σε σχέση με την ουσία της παραμένει πάντοτε η ίδια άκένωτη και αμετάβλητη, σε σχέση με τη μορφή της ανανεώνεται με τό να προσλαμβάνει τις νέες πραγματικότητες που διαμορφώνονται κατά την ανέλιξη της ιστορίας.

Η λειτουργία αυτή της Έκκλησίας, ενώ γίνεται εύκολα αποδεκτή από τα μέλη της όταν στρέφεται προς τόν έξω κόσμο, δέν γίνεται έξίσου κατανοητή αν εφαρμόζεται εντός του ίδιου του σώματός της. Η δυσκολία στην περίπτωση αυτή όφείλεται στο γεγονός ότι πολλοί βρίσκονται σε αδυναμία να κατανοήσουν την ανάγκη για συνεχή αυτοκένωση της Έκκλησίας, ώστε να επαναπροσλαμβάνει διαρκώς τόν κόσμο. Κι όμως, εφόσον «παράγει τό σχήμα του κόσμου» αυτού (1Κορ. 7,31) είναι φανερό ότι ό θεανθρώπινος όργανισμός της Έκκλησίας όφείλει να μεταβάλλεται σε σχέση με τό δεύτερο συστατικό του. Μπροστά στην συνεχή αυτή μεταβολή του κόσμου καλείται ή Έκκλησία να επαναπροσλαμβάνει τό δικό της στή νέα του μορφή και έτσι σε σχέση με αυτό να ανανεώνεται.

Η άρνηση για ανανέωση της Έκκλησίας αποτελεί άρνηση της σωτηριολογικής της αποστολής και συνεπώς παραχάραξη της ύπόστασής της. Τό να έμμενει ή Έκκλησία σε σχήματα του παρελθόντος που δέν αποδίδουν πιά, έστω κι αν άλλοτε δικαιώθηκαν στην πράξη, και τό να απαιτεί επιπλέον, όπως τά σχήματα αυτά, αντί να ανανεώνονται, να συμβαίνει ακριβώς τό αντίθετο, δηλαδή τά νέα σχήματα να συμορφώνονται με τά παλαιά. Η στάση αυτή συνιστά εκχρονίκευση της Έκκλησίας. Τουτό σημαίνει ότι ή Έκκλησία αναζητά τή διάσωσή της από τό χρόνο και όχι, όπως πρέπει, ό χρόνο από αυτή, γεγονός που οδηγεί στην εκκοσμίκευσή της.

Η Έκκλησία στο παρελθόν για να πραγματοποιήσει τή σωτηριώδη πορεία της μέσα στον κόσμο προχώρησε σε βαθιές μεταβολές. «Επιλείπει γάρ με διηγούμενον ό χρόνος» για τήν αναφορά όλων αυτών των μεταβολών. Περιοριζόμαστε εδώ μόνο να υπενθυμίσουμε τρεις μεγάλες κατηγορίες τους.

α. Τή γνωσιολογική. Η μωρία του σταυρού προσέλαβε με τόν Κλήμεντα Άλεξανδρέα τό ένδυμα τής γνώσης για να άφομοιώσει τούς Γνωστικούς. Παράλληλα φόρεσε, όχι δίχως αντίρρησης, τό φιλοσοφικό μανδύα για να προσελκύσει τούς εθνικούς εκείνους

πού ήσαν μορφωμένοι. Τέλος χρησιμοποίησε τό λόγο γιά νά συγκροτήσει τή διδασκαλία της. Τόση δέ ήταν ή τόλμη τής 'Εκκλησίας ὥστε γιά τή διατύπωση τοῦ πρώτου της δόγματος, τοῦ Χριστολογικοῦ, δέν δίστασε νά προσλάβει ἀπό τούς αἰρετικούς τόν ὄρο «ὁμοούσιος» καί νά τόν χρησιμοποιοῦσιν ὡς δικό της ὄρο¹.

β. Τή λειτουργική. Ἐδῶ καταρχήν πρέπει νά θυμίσουμε ὅτι ἡ 'Εκκλησία ἀποδέχτηκε τήν ἔννοια τοῦ ναοῦ ὡς οἰκοδομήματος, παρά τήν ἀρχική ἀπό μέρους της ἄρνησή του. Στή συνέχεια υἱοθέτησε λειτουργικά ἀντικείμενα ἀπό ἄλλες θρησκείες, καί τέλος ὑποκατέστησε τό ἐθνικό ἐορτολόγιο μέ τό χριστιανικό. Ἀξιοσημείωτες μεταβολές ἔγιναν καί στά ἱερά μυστήρια. Σημειώνουμε τήν ἀλλαγὴ πού ἔγινε στή χορήγηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπου ἀντί τῆς χειροθεσίας καθιερώθηκε τό Χρίσμα. Στή συνέχεια ἀναφέρουμε τήν υἱοθέτηση γιά τό βάπτισμα τοῦ στάσιμου νεροῦ ἀντί τοῦ κινούμενου, τήν ἀποδοχή, κάτω ἀπό ὀρισμένες προϋποθέσεις, τοῦ βαπτίσματος τῶν αἰρετικῶν καί τέλος τή μετάβαση ἀπό τήν τέλεση τῆς θείας εὐχαριστίας μόνο ἀπό τόν Ἐπίσκοπο, πού μέ τήν πράξη αὐτή συνιστοῦσε δογματικά τήν ἐνότητα τῆς 'Εκκλησίας, στούς πρεσβυτέρους.

γ. Τήν «κατ' οἰκονομίαν». Ὑπενθυμίζουμε ἀρχικά ὅλες ἐκεῖνες τίς μορφές τοῦ βαπτίσματος χωρίς νερό (ἀεροβάπτισμα, αἷματος, μέ ἄμμο). Στή συνέχεια σημειώνουμε τίς ἐξελίξεις στό μυστήριο τῆς μετάνοιας μέ πρώτη τήν ἀποδοχή τῶν «βαρέως ἀμαρτανόντων». Τέλος, ἀναφέρουμε τό δεύτερο γάμο μετά τό διαζύγιο, τόν ὄρκο, τόν πόλεμο κ.λπ.

Οἱ μεταβολές αὐτές, πού μαρτυροῦν τή ζωτικότητα καί τή δυναμικότητα τῆς τότε 'Εκκλησίας καί κυρίως τή συνείδησή της, ὅτι πορεύεται μέσα στόν κόσμο, δέν γίνονται ἀπό μᾶς ἀντιληπτές ὅσο πρέπει σέ σχέση μέ τή σημασία τους. Καί λέγεται αὐτό γιατί θεωροῦμε βέβαιο ὅτι, ἂν σήμερα ἔπρεπε ἡ 'Εκκλησία νά προχωρήσει γιά πρώτη φορά στήν υἱοθέτηση μιᾶς ἔστω ἀπό τίς παραπάνω μεταβολές, εἶναι ζήτημα ἂν θά εἶχε τό ἀνάλογο σθένος. Ὁ ἰσχυρισμός αὐτός δέν εἶναι αὐθαίρετος. Καί σήμερα ἡ 'Εκκλησία περιβάλλεται ἀπό σοβαρά προβλήματα, τά περισσότερα ἀπό τά ὅποια ὄχι μόνο δέν τολμᾷ νά ἐπιλύσει, ἀλλά οὔτε κἄν νά τά συζητήσει. Τό χειρότερο ὅμως εἶναι ὅτι δέν αἰσθάνεται νά ἔχει

¹ Βλ. Θερησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. 9, στ. 916.

τήν ικανότητα και τήν εξουσία νά πάρει θέση «μετά λόγου» ἀπέναντι στήν ἀνάληψη ἀπό μέρους τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας ἀνανεωτικῶν μεταρρυθμίσεων, πολλές ἀπό τίς ὁποῖες μπορεῖ μέν νά πραγματοποιοῦνται μέ καλή πρόθεση, δέν συμβιβάζονται ὁμως πλήρως μέ τήν ὀρθή πίστη.

Ποῦ ὀφείλεται ἡ αἰτία αὐτοῦ τοῦ φαινομένου;

Ἔχουμε τή γνώμη, ὅτι τοῦτο ὀφείλεται σ' αὐτό πού ἐπισημάναμε προηγουμένως, δηλαδή στήν ἐκχρονίκευση τῆς Ἐκκλησίας, μέ ἄλλα λόγια στόν ὑπερτονισμό τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἱστορικῆς παρουσίας σέ συνδυασμό μέ τήν ὑποτόνιση στή συνείδηση τοῦ πληρώματός της τῆς ὑπόστασής της ὡς μυστηρίου. Ἡ στάση αὐτή ὀδηγεῖ στόν ἐξαγιασμό τοῦ παρελθόντος, στήν ὑποτίμηση τῆς παρούσας μορφῆς ὑπαρξῆς τῆς Ἐκκλησίας, στή μὴ συνειδητή ἀμφισβήτηση τῆς ζωτικῆς καί ζωοπάροχης δύναμης τοῦ Ἀγίου Πνεύματος πού ἐνοικεῖ στήν Ἐκκλησία καί τέλος στή μεταποίηση θεσμῶν τοῦ παρελθόντος ἐγκόσμιου χαρακτήρα σέ εἶδωλα. Τελικά ὁ ἄνθρωπος ὑπάρχει πλέον γιά τό Σάββατο καί ὄχι τό Σάββατο γιά τόν ἄνθρωπο.

Ἡ ἐξαντικειμενικοποίηση τῶν ἱστορικῶν ἐπιτευγμάτων τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ ἀποστέρηση ἀπό αὐτά τῆς ἀνθρωπολογικῆς τους διάστασης, πού ἀποτελοῦσε στό παρελθόν τό μόνο κίνητρο γιά τήν πραγμάτωση αὐτῶν τῶν ἐπιτευγμάτων, στερεῖ τήν Ἐκκλησία ἀπό τό ὀρθό κριτήριο γιά τήν ἀνανέωσή της, πού τῆς δίνει τήν ικανότητα γιά διάκριση ἀνάμεσα στό αἰῶνιο καί τό πρόσκαιρο, στό μόνιμο καί στό μεταβαλλόμενο.

Ἀνανέωση γιά τήν Ἐκκλησία σημαίνει τήν ἀπαραχάρακτη διακράτηση τοῦ αἰώνιου, καί ταυτόχρονα τή διαρκή ἐπανερμηνεία του στή συνεχή μεταβολή τοῦ πρόσκαιρου μέ σκοπό τήν πρόσληψή του γιά τή μεταμόρφωσή του καί τή σωτηρία του.

Τό ἔργο ὁμως αὐτό γιά τή διαρκή ἐπανερμηνεία δέν μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ χωρίς τήν ὀρθή κατανόηση τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδή δίχως τήν ἰδιαίτερη ἐκείνη λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας, τή Θεολογία. Τῆ Θεολογία ὁμως ἐκείνη πού προϋποθέτει τήν ὀλοσχερή ἀλλοτρίωση τοῦ ἴδιου φρονήματος αὐτῶν πού θά ὑπηρετήσουν τήν ἐπανερμηνεία, ὥστε νά παρασχεθεῖ σ' αὐτούς ἡ δεκτικότητα γιά ἐπίνευση τῆς πανσθενοῦς χάρις τοῦ Ἀ-

γίου Πνεύματος, γεγονός που προσφέρει τό ασφαλέστερο ἐχέγ-
γυο γιά τήν ὀρθότητα τοῦ ἔργου πού θά συντελεσθεῖ.

Συνεπῶς ἀνανέωση τῆς Ἐκκλησίας σημαίνει πρωταρχικά ἀνα-
νέωση τῆς Θεολογίας.